

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ДЕЛАТНОСТ ОРГАНА ДРЖАВНЕ УПРАВЕ У
УСЛОВИМА ХИБРИДНОГ РАТА-АНАЛИЗА
ВОЈНОГ, УПРАВНОГ И ИНФОРМАЦИОНОГ
АСПЕКТА**

(мастер рад)

Ментор:
Проф.др Милош Прица

Студент:
Никола Панић
М023/23-УП

Ниш, 2026.

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	1
2. ПОЈАМ ХИБРИДНОГ РАТА ИЗ ВОЈНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ	2
2.1. ВОЈНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА	4
2.2. РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ КОНВЕНЦИОНАЛНОГ И ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА	6
3. УСКЛАЂИВАЊЕ ОРУЖАНИХ СНАГА УСЛОВИМА ХИБРИДНОГ РАТА	8
3.1. ПРИЛАГОЂАВАЊЕ ВОЈНЕ ДОКТРИНЕ И СТРАТЕГИЈЕ	9
3.2. ОРГАНИЗАЦИОНЕ ПРОМЕНЕ И СТРУКТУРА СНАГА ЗА ОДВРАЊАЊЕ	10
3.3. ТЕХНОЛОШКИ РАЗВОЈ И МОДЕРНИЗАЦИЈА	11
4. УЛОГА СПЕЦИЈАЛНИХ ЈЕДИНИЦА И ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИХ СЛУЖБИ У СУЗБИЈАЊУ ХИБРИДНИХ ПРЕТЊИ	12
4.1. СПЕЦИЈАЛНЕ СНАГЕ КАО ГЛАВНИ СТУБ ОДБРАНЕ ПРОТИВ ХИБРИДНИХ ДЕЈСТАВА	14
4.2. ЗНАЧАЈ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИХ СЛУЖБИ У СУЗБИЈАЊУ ХИБРИДНИХ ПРЕТЊИ	16
5. ОТПОРНОСТ ОДБРАМБЕНОГ СИСТЕМА КРОЗ ПРИМЕНУ КОНЦЕПТА ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ- ПРИМЕР РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	18
5.1. ЈАЧАЊЕ ЦИВИЛНО-ВОЈНЕ САРАДЊЕ	19
5.2. ОТПОРНОСТ И ВОЈНА СПРЕМНОСТ	20
6. ХИБРИДНЕ ПРЕТЊЕ-ПРАВНИ АСПЕКТ	21
6.1. УТИЦАЈ НА ПРОМЕНЕ У НАЦИОНАЛНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ КРОЗ НОРМАТИВИЗАЦИЈУ НЕТРАДИЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ	22
6.2. МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И ХИБРИДНИ РАТ	24
6.3. НВО-ОБАВЕШТАЈНА АКТИВНОСТ И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ	26
6.4. ПРИВАТИЗАЦИЈА НАУКЕ	30
6.5. ГЛОБАЛНИ МОНОПОЛ НАД ПРАВДОМ	32
7. ИНФОРМАЦИОНИ АСПЕКТ ХИБРИДНОГ РАТА	34
7.1. ХИБРИДНО ДЕЛОВАЊЕ ПУТЕМ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА	36
7.2. СЛУЧАЈ АНЕКСИЈЕ КРИМА	38
7.3. ПОКУШАЈ ПУЧА У ТУРСКОЈ	40
7.4. ПАД БАШАРА АЛ-АСАДА У СИРИЈИ	42
7.5. ОБОЈЕНА РЕВОЛУЦИЈА КАО ЗАВРШНА ФАЗА ХИБРИДНИХ ОПЕРАЦИЈА	45
8. ОДБРАНА ОД ХИБРИДНИХ ПРЕТЊИ-КОНЦЕПТ МРЕЖЕ	48

9. ЗАКЉУЧАК	53
10. ЛИТЕРАТУРА	55
11. САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ	58
12. БИОГРАФИЈА	60

1. Увод

Савремено безбедносно окружење карактерише све израженија комплексност претњи које превазилазе традиционалне оквири оружаних сукоба. Крај Хладног рата и убрзани процеси глобализације, технолошког развоја и дигитализације довели су до трансформације начина на који се конфликти воде, али и начина на који се угрожавају национална безбедност и одбрамбени капацитети држава. У том контексту, појам хибридног рата заузима централно место у савременим војним и безбедносним студијама, јер обухвата комбинацију конвенционалних војних дејстава и невојних средстава, као што су сајбер-операције, дезинформационе кампање, економски притисци и политичке манипулације (Hoffman, 2007: 8).

Хибридно ратовање се одликује намером да се противник ослаби постепено, често испод прага отвореног оружаног сукоба, користећи рањивости у политичком систему, друштву, економији и информационом простору. Управо овакав приступ представља посебан изазов за државе које су своје одбрамбене системе традиционално градиле на основу јасне поделе између рата и мира, војних и цивилних надлежности. У таквим условима, класични модели одбране показују ограничења, што намеће потребу за прилагођавањем оружаних снага и ширег одбрамбеног система новим облицима угрожавања безбедности (Hoffman, 2007: 9). Предмет овог рада јесте анализа одбрамбених капацитета државе у условима хибридног рата, са посебним освртом на војни аспект. Циљ рада је да се прикаже на који начин оружане снаге могу и морају да се прилагоде хибридним претњама, кроз измене војне доктрине, организационе структуре, технолошку модернизацију, као и кроз унапређење улоге специјалних јединица и обавештајно-безбедносних служби. Посебна пажња посвећена је концепту тоталне одбране, као интегрисаном приступу који подразумева укључивање цивилног друштва, државних институција и привредних ресурса у систем националне безбедности, са фокусом на пример Републике Србије. Методолошки, рад се заснива на анализи релевантне домаће и стране научне литературе, стратешких и доктринарних докумената, као и компаративном приступу у сагледавању разлика између конвенционалног и хибридног ратовања. Полазна хипотеза рада је да ефикасан одговор на хибридне претње захтева интегрисан и флексибилан

одбрамбени систем у којем војни капацитети делују у тесној координацији са обавештајно-безбедносним и цивилним структурама.

Сагледавањем наведених аспеката, рад има за циљ да допринесе бољем разумевању улоге војске у савременим хибридним сукобима и да укаже на значај свеобухватног приступа у очувању безбедности и стабилности државе у динамичном и непредвидивом безбедносном окружењу.

2. Појам хибридног рата из војне перспективе

Рат је ретко био ствар искључиво војне силе, већ је увек укључивао бројне елементе који су га пратили. Сматрамо да су кључне промене у природи савремених сукоба настале крајем Хладног рата који је са собом донео убрзани процес глобализације и технолошког развоја, што је довело до трансформације безбедносног окружења и појаву нових облика угрожавања државне безбедности.

Један од значајних разлога који су утицали на еволуцију концепта хибридног ратовања јесте све већа цена вођења отворених, конвенционалних оружаних сукоба. Савремени ратови подразумевају не само велике материјалне и људске губитке, већ и озбиљне политичке последице, укључујући дипломатску изолацију, економске санкције и дугорочно нарушавање међународног положаја државе. Управо због тога, бројни међународни актери како глобалне силе, тако и регионалне државе настоје да своје стратешке интересе остваре средствима која не подразумевају формално проглашење рата (Hall, 2015: 3). Закључујемо да се у том оквиру, хибридни рат јавља као модел деловања који обједињује различите инструменте моћи, спајајући класичне војне методе са политичким, економским, информационим и безбедносним механизмима притиска. Војна компонента не нестаје, али се примењује ограничено, пажљиво дозирано и најчешће у координацији са другим облицима утицаја. Посебну карактеристику представља употреба актера чији је статус формално нејасан, специјалних јединица без обележја, нередовних формација или приватних војних компанија што омогућава државама да задрже одређени степен формалне дистанце и избегну директну правну и политичку одговорност. Таква стратегија деловања умањује ризик од отворене ескалације, а истовремено омогућава

постепено остваривање постављених циљева, што хибридно ратовање чини посебно привлачним инструментом у савременим међународним односима.

Развој концепта хибридног рата може се пратити кроз искуства бројних савремених конфликта, у којима су класичне борбене операције биле праћене политичким притисцима, информационим и психолошким операцијама, као и економским мерама. Мишљења смо да војна компонента у овим сукобима није имала за циљ потпуно уништење противничких снага, већ стварање услова за дестабилизацију државе, слабљење њених институција и урушавање морала становништва. Посебну улогу у развоју хибридног рата има технолошки напредак, који је омогућио прецизнију, бржу и мање уочљиву употребу војних капацитета. Савремени системи за извиђање, надзор и комуникацију омогућавају војним снагама да делују у реалном времену и са минималним физичким присуством на терену. Са становишта војне теорије, хибридни рат представља еволуцију начина вођења рата, а не његову потпуну замену. Класичне војне способности и даље имају значајну улогу, али се њихова примена прилагођава сложенем и вишедимензионалном безбедносном окружењу. Државе које су у стању да интегришу војну силу са другим инструментима националне моћи стичу значајну предност у савременим сукобима (Hall, 2015: 4).

На тај начин, формирање и постепена разрада концепта хибридног ратовања могу се посматрати као последица настојања држава да се прилагоде сложености савременог међународног поретка. У условима повећане међузависности и снажне међународне контроле, отворена војна конфронтација носи бројне ризике, па се тежиште све више помера ка облицима деловања који омогућавају остваривање стратешких циљева без директног уласка у рат. Сматрамо да хибридни приступ управо одражава ту потребу, да се избегне ескалација, а истовремено задржи способност утицаја и притиска. У том смислу, концепт хибридног рата представља инструмент рационалног управљања ресурсима и ризицима, јер омогућава државама да флексибилно комбинују војне и невојне капацитете у складу са конкретним политичким и безбедносним интересима.

„Појам „хибридни рат“ у себи садржи различита значења, почев од сајбер рата, информационог рата, разних сценарија асиметричних сукоба ниског интензитета, преко глобалног тероризма, пиратства, илегалних имиграција, корупција, етничких и религиозних

сукоба, транснационалног организованог криминала, па све до систематског економског урушавања држава са циљем стварања демографских промена и примене оружја за масовно уништење“ (Ранчић, Бериша, 2018: 28). На основу наведеног, може се закључити да хибридни рат представља изузетно сложен и вишедимензионалан облик савременог сукоба, који обухвата широк спектар војних и невојних активности. Његова суштина огледа се у истовременој и координисаној примени различитих инструмената моћи, са циљем слабења државе без уласка у отворени оружани сукоб. Управо због такве природе, хибридни рат представља један од најозбиљнијих безбедносних изазова савременим државама.

Наиме, „хибридни рат, односно „комбиновани рат“, односи се на сложену војну стратегију која је комбинација конвенционалног и неконвенционалног, сајбер, психолошког и информационог ратовања и сматра се нелинеарном борбом. Ова нова парадигма у политичком, војном и безбедносном ратовању појавила се онда када је порасла сложеност претњи, обезбеђивању безбедности, посебно након завршетка хладног рата и почетка униполарне ере у свету, те уласка важних недржавних актера, паралелно са државним актерима, у сферу безбедоносне конкурентности у свету“ (Ранчић, Бериша, 2018: 58). На основу наведеног можемо закључити да хибридни рат представља савремену и нелинеарну форму сукоба, насталу као одговор на пораст сложености безбедносних претњи у постхладноратовском периоду. Његова суштина огледа се у интеграцији конвенционалних и неконвенционалних облика ратовања, уз значајну улогу недржавних актера, што додатно усложњава безбедносно окружење и изазове са којима се државе суочавају.

2.1. Војне карактеристике хибридног ратовања

Са гледишта војних карактеристика, хибридно ратовање представља специфичан облик сукоба у којем се класична употреба оружане силе комбинује са неконвенционалним методама, при чему се војна средства користе ограничено, селективно и у складу са ширим стратешким циљевима (Murray, Mansoor, 2012: 12). Дакле, основна карактеристика оваквог начина ратовања јесте избегавање отвореног и директног оружаног сукоба, уз истовремено остваривање значајних политичких и безбедносних ефеката.

Наиме, једна од кључних одлика хибридног рата јесте ограничена и селективна употреба оружане силе. За разлику од конвенционалних ратова, где се сила користи масовно и на јасно дефинисаним фронтовима, у хибридном ратовању оружана дејства су усмерена на прецизно одабране циљеве, чиме се настоји да се постигне максималан ефекат уз минималну видљивост и ризик од ескалације сукоба (Hoffman, 2009: 25). Војна сила се у овом контексту користи као инструмент притиска, одвраћања и подршке другим облицима деловања, а не као средство тоталног уништења противника.

Ангажовање специјалних и нередовних јединица представља другу значајну карактеристику хибридног ратовања. Према бројним ауторима, „специјалне снаге имају централну улогу у хибридним операцијама због своје способности брзог, прикривеног и прецизног деловања у различитим оперативним условима“ (McCulloh, Johnson, 2013: 33). Поред њих, често се користе и нередовне оружане формације, локалне милиције и паравојне групе, које делују уз логистичку, финансијску или обавештајну подршку државних актера, што додатно замагљује линију одговорности (Murtagh, Mansoor, 2012: 7). Такође смо сведоци да у данашњим оружаним сукобима приватне војне компаније имају значајну улогу како на пољу непосредног борбеног додира тако и као кључни елемент у хибридним војним операцијама.

Посебну улогу у хибридном ратовању има прикривено командовање и негирање одговорности. „Командне структуре су често непрозирне или формално одвојене од званичних оружаних снага, што омогућава државама да негирају директну умешаност у одређене војне активности“ (Gerasimov, 2013: 12). Закључујемо да оваква пракса ствара такозвану „сиву зону“ конфликта, у којој је тешко применити механизме међународног права и колективне безбедности. Деловање „испод прага“ отвореног рата представља суштинску карактеристику хибридног ратовања. „Рат и мир постаје тешко разликовати. Методе ратовања су се промениле, и сада укључују широку употребу политичких, економских, информацијских, хуманитарних и других невојних мера. Све ово може се додатно подупредити с изазивањем и мотивисањем локалног становништва на рат, а које постаје битан елемент моћи, а све то уз употребу прикривених оружаних снага“ (Gerasimov, 2013: 5). Војне активности се пажљиво дозирају тако да не доведу до формалног проглашења рата или активирања савезничких одбрамбених механизма, што противника

ставља у стање сталне стратешке неизвесности (Freedman, 2017: 8). Дакле, на тај начин се постепено подривају одбрамбени капацитети државе, како у војном, тако и у институционалном и друштвеном смислу.

У условима хибридног ратовања, обавештајне службе представљају један од најважнијих инструмената војне одбране државе, али и главни стратешки чинилац нападних хибридних операција јер омогућавају правовремено откривање прикривених претњи и деловање „испод прага“ отвореног рата. Према домаћим ауторима, њихова основна улога огледа се у прикупљању, анализи и дистрибуцији података о активностима државних и недржавних актера, што омогућава оружаним снагама да планирају и изводе операције у сложенем безбедносном окружењу (Јовановић, 2017: 15). Обавештајне структуре су посебно значајне у идентификацији асиметричних претњи, деловања нередовних оружаних формација, као и у праћењу сајбер и информационих операција које могу директно утицати на борбену способност државе (Поповић, 2018: 6). На тај начин, обавештајне службе омогућавају да се војне операције спровode ефикасније и са мањим ризиком од ескалације сукоба, чиме се очувава стабилност и одбрамбени капацитет државе.

Све наведене карактеристике указују да хибридно ратовање представља сложен и адаптиван модел савременог сукоба, у којем војна сила остаје важан, али не и доминантан инструмент. Разумевање ових војних специфичности има кључан значај за анализу одбрамбених капацитета државе и прилагођавање њених оружаних снага савременим безбедносним изазовима.

2.2. Разлике између конвенционалног и хибридног ратовања

Током већег дела 20. века, конвенционално ратовање је доминирало оружаним сукобима и одликовало се различитим фронтовима, актерима и циљевима. Постојала је јасна разлика између војних и цивилних актера у овим сукобима, као и између рата и мира. „Употреба војне силе имала је за циљ да се порази непријатељ и остваре политички или територијални циљеви, а оружане снаге су биле главни и овлашћени носиоци борбених операција“ (Freedman, 2017: 57). За разлику од тога, хибридно ратовање одвија се у такозваној „сивој зони“ између мира и рата, где је тешко јасно утврдити почетак и крај

сукоба, као и идентификовати актера који стоји иза појединих активности. „Суштина хибридног рата лежи у истовременој примени конвенционалних и неконвенционалних средстава, при чему се оружана сила користи ограничено, прикривено и у комбинацији са политичким, економским, информационим и сајбер инструментима моћи“. (Hoffman, 2007: 17)

У хибридном рату, војска више служи као оруђе за притисак, демонстрацију моћи и подршку другим врстама акција, а не само као борбена сила. Док су непосредна борбена дејства ограничена на дејство специјалних и нерегуларних јединица, присуство војске често има превентивну или одвраћајућу улогу, спречавајући отворену ескалацију сукоба. (McCulloh, Johnson, 2013: 33). Оваква употреба војске омогућава актерима да остваре значајне стратешке ефекте без формалног проглашења ратног стања. Домаћи аутори такође указују на то да је једна од кључних разлика између конвенционалног и хибридног ратовања у замагљивању границе између војног и цивилног домена. „Хибридни рат карактерише интеграција војних активности са информационим, психолошким и економским притисцима, што значајно отежава одбрамбени одговор државе.“ (Поповић, 2018: 6).

Још једна важна разлика се огледа у методама постизања циљева. У класичном ратовању, циљ је обично војни пораз непријатеља, док се у хибридном ратовању фокус премешта на дугорочно осипање државе изнутра, што се постиже подривањем институција, нарушавањем друштвене кохезије и слабљењем поверења грађана у безбедносни систем. (Драгишић, 2016: 12). Дакле, војна сила у том процесу има подржавајућу улогу и делује као један од више инструмената у широј стратегији притиска.

Све наведено показује да разлике између традиционалног и хибридног ратовања нису само у начину коришћења војне силе, већ и у томе како се сам конфликт перципира. Хибридно ратовање представља еволуцију савремених конфликта, где војска остаје кључан елемент, али се њена функција прилагођава компликованом и нелинеарном безбедносном окружењу.

3. Усклађивање оружаних снага условима хибридног рата

Хибридно ратовање, које у све већој мери обликује савремене конфликте, намеће потребу за дубоким и системским изменама у начину организовања, структурирања и употребе оружаних снага. За разлику од традиционалних, симетричних ратова, обележених јасно повученим линијама фронта, масовном мобилизацијом и отвореним сукобима регуларних армија, савремени хибридни сукоби одвијају се у знатно сложенијем и мање предвидивом амбијенту. Њихова кључна одлика јесте замагљена граница између мирнодопских и ратних околности, као и истовремена и координисана примена војних средстава са различитим облицима политичког, економског и информационог притиска. Управо та вишеслојност деловања захтева флексибилније, прилагодљивије и функционално интегрисане оружане снаге (Hoffman, 2007: 24). Оваква природа конфликта значајно усложњава безбедносно окружење и поставља нове захтеве пред оружаним снагама савремених држава.

Сматрамо да је хибридно ратовање посебно опасно због своје прикривености и постепеног дејства, које често онемогућава правовремено препознавање претње и адекватан одговор државе. Хибридне претње угрожавају не само војну, већ и политичку, економску и друштвену стабилност државе, што захтева интегрисан и системски приступ одбрани. У том смислу, оружане снаге више не могу бити изолован инструмент силе, већ морају деловати у тесној координацији са другим субјектима система националне безбедности.

Трансформација оружаних снага у условима хибридног рата представља дугорочан и континуиран процес прилагођавања новим облицима угрожавања безбедности. Тај процес обухвата промене у војној доктрини и стратегији, организационој структури, систему командовања и управљања, као и у технолошкој основи војне моћи. Основни циљ процеса трансформације огледа се у изградњи адаптивних, професионално оспособљених и технолошки модернизованих оружаних снага, које су у стању да благовремено и ефикасно реагују у сложеном и променљивом безбедносном окружењу обележеном хибридним претњама. Домаћа научна и стручна литература посебну пажњу посвећује потреби прилагођавања оружаних снага деловању у такозваним „сивим зонама“, које карактерише одсуство формалног ратног стања, али истовремено присуство различитих облика

агресивних и субверзивних активности. (Институт за стратегијска истраживања, 2017: 245). Сматрамо да у таквим околностима, трансформација оружаних снага не подразумева искључиво јачање борбених способности, већ и развој капацитета за превенцију, рано упозоравање и подршку цивилним властима у очувању уставног поретка и националне безбедности.

Сходно томе, закључујемо да трансформација оружаних снага тј. њихово усклађивање условима хибридног рата представља један од кључних предуслова за ефикасно супротстављање савременим безбедносним изазовима. Без таквог усклађивања, оружане снаге ризикују да изгубе оперативну релевантност и способност да одговоре на сложене, вишедимензионалне облике угрожавања безбедности државе.

3.1. Прилагођавање војне доктрине и стратегије

Војна доктрина представља теоријску и нормативну основу употребе оружаних снага, те њено прилагођавање хибридним претњама има кључни значај за ефикасну одбрану државе. Савремене војне доктрине напуштају искључиво конвенционалне концепте и све више усвајају свеобухватан приступ безбедности, који подразумева деловање у миру, кризи и рату (Николић, 2017: 5). Хибридни рат карактерише непрекидна борба испод прага отвореног оружаног сукоба, што захтева да доктрина омогући правовремено и легитимно ангажовање оружаних снага у условима тзв. „сиве зоне“ (Hoffman, 2009: 12). Сматрамо да се у том контексту, стратегијски фокус помера са масовне мобилизације ка флексибилним, модуларним и брзо распоредивим снагама, способним за истовремено деловање у више домена како копненом и ваздушном тако и сајбер и информационом.

Поред тога, савремене доктрине све више инсистирају на интероперабилности, односно способности оружаних снага да делују заједно са другим државним институцијама у оквиру колективних безбедносних система (Tallis, Šimečka, 2017: 8). Оваква доктринарна оријентација одражава чињеницу да хибридне претње не могу бити неутралисане искључиво војним средствима, већ захтевају координисан одговор целокупног система националне безбедности. Такође сматрамо да модерна војна доктрина мора да integriше концепт превенције и раног упозоравања, посебно у области сајбер безбедности и

информационог ратовања. Дакле, војска као институција више није само реактивни фактор у кризи, већ активно учествује у обезбеђивању стабилности и превенцији потенцијалних претњи.

Модерна војна доктрина се мора фокусирати на флексибилности и мултидимензионалности војног деловања. Оружане снаге морају бити способне да истовремено обављају конвенционалне и нерегуларне операције, интегришући обавештајне, сајбер и цивилне капацитете, а са циљем заштите суверенитета и интегритета сопствене државе. Ова интеграција омогућава одговор на сложене хибридне претње без потребе за формалним проглашењем рата, а истовремено побољшава капацитет државе за одвраћање и очување националне безбедности.

3.2. Организационе промене и структура снага за одвраћање

Организациона трансформација оружаних снага представља један од најбитнијих сегмената њиховог прилагођавања захтевима хибридног ратовања. Савремени хибридни конфликти условљавају развој оружаних снага које су професионално структурисане, високо обучене и адекватно технолошки опремљене, при чему је посебан нагласак стављен на способност брзог реаговања и аутономног деловања мањих, флексибилних јединица. (Bartosh, 2023: 11). На основу наведеног, може се закључити да све већу релевантност стичу процеси децентрализације командне структуре и проширена аутономија субјеката нижих нивоа одлучивања. Вође тактичких формација морају бити оспособљени за доношење оперативних и тактичких одлука у условима непотпуних информација и динамичног безбедносног окружења, што представља значајан преокрет у односу на традиционалне, строго хијерархијске моделе командовања, наглашавајући принцип субсидијарности и одговорности у контексту савременог ратног права и војне регулативе. Поред тога, хибридни рат условљава формирање специјализованих јединица за сајбер одбрану, информационе операције и стратешке комуникације. Ове јединице би требале да постану интегрални део структуре оружаних снага и да делују у тесној сарадњи са обавештајно-безбедносним службама. Такав приступ доприноси јачању способности државе да благовремено препозна и неутралише хибридне претње пре њихове ескалације у отворени сукоб.

Joш један аспект организационе трансформације односи се на повећање способности мултидимензионалног деловања. Савремене јединице морају истовремено бити способне за класичне борбене операције и специјализоване мисије у области обавештајног деловања, сајбер безбедности и информационог ратовања. „Савремена војска више није само механизам примене силе већ интегрални елемент националне безбедности и инструмента превенције“ (Милошевић, 2019: 15). У том смислу, мултидимензионални приступ деловању подразумева и развијену способност интеграције различитих облика обавештајних информација, односно синтезу података прикупљених из војних, цивилних и јавно доступних извора, ради формирања целовите и поуздане процене ситуације у оперативном окружењу. Овај приступ омогућава оружаним снагама да предвиде и одговоре на хибридне претње пре него што ескалирају у директне сукобе, чиме се повећава оперативна ефикасност и значајно умањује ризик по цивилно становништво. „Успех хибридног одговора у великој мери зависи од способности државних и међународних актера да делују у склопу интегрисаног командног ланца“ (Tallis, Šimečka, 2017: 22). Закључујемо да на овај начин, организациона структура савремене војске постаје флексибилнија, адаптивнија и спремнија да одговори на комплексне претње 21. века, укључујући и оне које се јављају испод прага класичног оружаног сукоба.

3.3. Технолошки развој и модернизација

Технолошка модернизација представља један од кључних елемената трансформације оружаних снага у условима хибридног рата. Савремени сукоби све више укључују неконвенционалне и асиметричне компоненте, где предност имају оне војске које могу брзо прикупљати, анализирати и применити податке у реалном времену. „Технолошка супериорност омогућава војним снагама да контролишу информациони простор и да предвиде кораке противника пре него што се догоди директни сукоб“ (Hoffman, 2007: 8).

Наиме, посебан значај имају системи за обавештајно-извиђачке операције, укључујући дроне, сензоре за надзор, сајбер-алате и платформе за електронско ратовање. „Интеграција дигиталних и обавештајних технологија у оперативну структуру оружаних снага омогућава синхронизацију конвенционалних и неконвенционалних операција“ (Милошевић, 2019: 16). Дакле, ови технолошки капацитети омогућавају војсци да дели

информације у реалном времену, побољшавајући брзину реакције и прецизност одлука што је један од кључних одбрамбених капацитета од хибридних претњи.

Мишљења смо да се модернизација не односи само на набавку нових система већ и на унапређење тренинга и обуке војника. Наиме, јединице које примењују савремене технолошке системе морају бити адекватно оспособљене за деловање у мултидимензионалном оперативном окружењу, како би у пуној мери могле да искористе функционалне и оперативне капацитете нових платформи. Ово подразумева развој компетенција у области сајбер безбедности, информационих операција, као и способности за координацију са цивилним структурама. Поред тога, модернизација се одражава и на стратешку комуникацију као и на систем командовања. Такође, „успешна интеграција технологије у командни ланац омогућава флексибилне одговоре и ефикасно управљање ресурсима у условима хибридних претњи“ (Tallis, Šimečka, 2017: 12). На овај начин, савремене оружане снаге постају не само борбено ефикасније, већ и способне да одврате потенцијалне противнике кроз демонстрацију технолошке и организационе супериорности, чиме се значајно доприноси повећању степена националне безбедности.

4. Улога специјалних јединица и обавештајно-безбедносних служби у сузбијању хибридних претњи

Специјалне јединице и обавештајно-безбедносне службе имају кључну улогу у сузбијању хибридних претњи, које се одликују прикривеним, вишедимензионалним и асиметричним облицима деловања. За разлику од класичних војних сукоба, хибридни рат подразумева употребу комбинације војних, обавештајних, информационих и економских инструмената, често „испод прага отвореног оружаног сукоба“ (Hoffman, 2007: 21).

Специјалне јединице чине професионално селектоване, оперативно прилагодљиве и брзо ангазоване снаге, оспособљене за спровођење комплексних задатака у условима ограничене транспарентности и повећане политичке осетљивости. У оквиру хибридних сукоба, њихов функционални домен обухвата спровођење противтерористичких дејстава, сузбијање деловања нерегуларних оружаних формација, као и пружање непосредне подршке обавештајно-безбедносним активностима на оперативном простору (Bartosh, 2023: 6). „Специјалне снаге су често први и најефикаснији инструмент државе у одговору

на хибридне претње“ (Hoffman 2009:8). „Ове јединице и састави који изводе специјална дејства изузетно су опремљени, организовани и обучени да спроводе низ обавештајних, психолошких, диверзантских, пропагандних, противдиверзантских, противтерористичких и других дејстава углавном на подручју непријатеља, а у случају нужде и на сопственој територији уколико је потребно одговорити на деловање неке обавештајне, диверзантске или терористичке групе непријатељских снага“ (Путник, 2012:12). Сматрамо да њихова главна предност лежи у способности да делују већ у почетним фазама кризе, када је неопходна дискретна и прецизна реакција, уз минималне политичке и правне последице. Поред тога, специјалне снаге су оспособљене за извођење широког спектра задатака који обухватају противтерористичке операције, извиђање и прикупљање обавештајних података, те њихова способност интеграције са обавештајним, безбедносним и цивилним структурама омогућава држави да оствари координисан и мултидимензионалан одговор на хибридне претње, уз очување стратегијске контроле и правне легитимности деловања.

Обавештајно-безбедносне службе имају пресудну улогу у раном откривању и превенцији хибридних активности. Њихов задатак је прикупљање, анализа и интеграција података из различитих извора, укључујући сајбер простор, медије и људске изворе. „Ефикасност одбране од хибридних претњи директно зависи од способности обавештајног система да благовремено идентификује индикаторе кризе“ (Николић, 2017: 11). Сматрамо да благовремена детекција и анализа ових индикатора омогућава доношење адекватних оперативних и стратешких одлука. У контексту хибридних претњи, које обухватају „сплет војних, политичких, информационих и технолошких компоненти, интегрисани обавештајни капацитети омогућавају системско праћење сигнала раста ризика, идентификацију раних знакова ескалације и композицију података из више извора“. Такав приступ не само да унапређује видљивост и предвидљивост опасности, већ и јача отпорност система одбране и цивилних институција кроз бржу адаптацију, координацију и примену одговора у мултидимензионалном безбедносном окружењу (Coldea, 2022:17). Синергија специјалних јединица и обавештајно-безбедносних служби омогућава држави да делује превентивно, флексибилно и легитимно, чиме се значајно смањује простор за ескалацију хибридних претњи у отворени оружани сукоб.

4.1. Специјалне снаге као главни стуб одбране против хибридних дејстава

Специјалне снаге данас заузимају статус једног од најзначајнијих елемената у стратешком оквиру савремених одбрамбених система, нарочито у контексту хибридних претњи које комбинују војне и невојне методе дејства. „Хибридне претње подразумевају сложену комбинацију конвенционалних војних операција, сајбер напада, дезинформација и економског притиска, којима ће актери често настојати да постигну политичке и безбедносне циљеве без формалног објављивања рата“ (Shamir, 2025:3). Управо у таквом “сивом пољу” између мира и рата, традиционалне војне јединице нису увек најбоље позициониране, управо зато што захтеви укључују флексибилност, висок ниво оперативне прилагодљивости и способност интегрисаног деловања у вишедимензионалним окружењима.

Наиме, специјалне јединице имају јединствене капацитете који их чине погодним за „превенцију, одговор и детекцију“ комплекса претњи карактеристичних за хибридне сценарије. Стручњаци наглашавају да SOF (Special Operations Forces) имају способност да делују испод нивоа „отвореног конфликта“, где је пресудан интегрисани приступ који обухвата обавештајне и психолошке операције као и мултидимензионалну координацију са цивилним и полицијским структурама (Shamir, 2025:10). То значи да специјалне јединице не само да доприносе тактичкој ефикасности, већ и служе као оперативни „сензорни слој” који омогућава државном систему да брзо идентификује и реагује на потенцијалне хибридне агресије.

Практична примена ове улоге јасно се види у сталним програмима обуке, међународним вежбама и развоју капацитета специјалних јединица које се фокусирају на интероперабилност као и мултинационалну сарадњу. Ово значајно унапређује државну отпорност и спремност за суочавање са сложеним претњама које превазилазе уски оквир класичних оружаних сукоба (Whitsell, 2018: 22). Сматрамо да усвајање таквих способности не само да побољшава реакцију на конкретно хибридно деловање, већ и доприноси ширем спектру одбрамбених капацитета које интегришу војну, цивилну и технолошку компоненту у заштити националне безбедности.

Посебан значај специјалних снага у супротстављању хибридним дејствима огледа се у њиховој способности да делују у блиској сарадњи са другим државним институцијама, укључујући обавештајно-безбедносне службе, полицијске структуре и цивилне органе власти. Управо ова међуресорна интеграција представља један од кључних предуслова за ефикасно супротстављање хибридним претњама, које по својој природи превазилазе оквире искључиво војног деловања (NATO, 2022:45). Мишљења смо да специјалне снаге, захваљујући високом степену селекције, обуке и професионалне културе, поседују способност брзе адаптације и деловања у нестандартним и политички осетљивим окружењима. Такође, поред оперативне улоге, специјалне снаге имају и важну одвраћајућу функцију. Само постојање високо обучених јединица може деловати као фактор који потенцијалним противницима повећава ризик од откривања и неуспеха хибридних активности. Наиме, „ефикасна одбрана од хибридних претњи не заснива се искључиво на реакцији, већ и на способности да се противник одврати кроз демонстрацију спремности и капацитета“ (Hoffman, 2017: 8).

Закључујемо да специјалне снаге не треба посматрати искључиво као средство за извођење сложених тактичких задатака, већ као важан инструмент шире државне стратегије. Њихов значај данас превазилази оквире класичних војних операција, јер делују у простору где се преплићу безбедносни, политички и друштвени фактори. У савременим концептима безбедности, улога ових јединица све чешће се тумачи као спона између традиционалне војне силе и свеобухватног приступа заштити националних интереса. Оне не доприносе само одвраћању и оперативној ефикасности, већ и очувању политичке стабилности као и јачању укупне отпорности друштва. Управо у тој способности да делују прецизно, дискретно и у координацији са другим институцијама огледа се њихова стратешка вредност у условима савремених изазова и претњи.

4.2.Значај обавештајно-безбедносних служби у сузбијању хибридних претњи

Савремене хибридне претње карактерише постепено померање тежишта са отворене употребе војне силе ка прикривеним, дуготрајним и институционално тешко уочљивим облицима деловања. Управо због тога, способност државе да благовремено идентификује намере, обрасце понашања и скривене механизме утицаја постаје пресудан фактор националне безбедности. У том контексту, обавештајно-безбедносне службе имају незаменљиву улогу, јер представљају примарни инструмент за разумевање и тумачење активности које се одвијају „испод прага“ отвореног сукоба. За разлику од класичних безбедносних изазова, хибридне претње ретко су непосредно видљиве и често су фрагментирани кроз различите друштвене и институционалне сфере, што захтева висок ниво аналитичке синтезе и дугорочног праћења (Coldea, 2022: 5). Наиме, обавештајно-безбедносне службе, захваљујући својој методологији рада и приступу поверљивим изворима, омогућавају државном руководству да донесе одлуке засноване на свеобухватној процени ризика, а не на реактивном одговору на већ испољене последице хибридног деловања.

Дакле, обавештајне службе омогућавају превремену детекцију потенцијалних хибридних активности. Оне поседују капацитет да идентификују аномалије у понашању актера који делују испод нивоа отворене агресије, укључујући информативне операције, финансијске притиске и пропаганду, што друге државне институције често не могу да уоче правовремено (Coldea, 2022:6). Ово омогућава креаторима политике да развију стратегије реаговања засноване на чињеницама, смањујући просторе за непроверене претпоставке или паничне одговоре. Такође, савремени безбедносни изазови захтевају мрежну сарадњу и размену обавештајних информација међу националним и међународним актерима. Истраживања показују да интеграција обавештајних података на међународном нивоу повећава ефективност у идентификацији транснационалних компоненти хибридних претњи, као што су сајбер напади (Weissmann, 2025: 12). У том смислу, квалитет информационе размене и могућност брзе координације представљају значајну предност у сузбијању стратегија које користе мултидимензионалну тактику хибридних напада на државу.

Закључујемо да обавештајно-безбедносне службе доприносе грађењу отпорности друштва и институција кроз анализу рањивости, информисање јавности и пружање смерница другим државним структурама. Ово укључује и развој аналитичких капацитета за препознавање дезинформационих наратива и манипулације јавним мњењем, што представља један од најраспрострањенијих алата хибридног деловања у данашњем информационо повезаном свету. Дакле, значај обавештајно-безбедносних служби у реаговању и превенцији хибридних претњи огледа се у њиховој способности да обезбеде правовремену, свеобухватну и интегрисану слику безбедносног окружења, подупирући тиме квалитет одлука које се доносе на највишем државном нивоу.

Сматрамо да се улога обавештајно-безбедносних служби у сузбијању хибридних претњи у стручној и научној литератури често посматра претежно кроз призму њихових техничких и оперативних капацитета, док се институционални и политички услови њиховог деловања недовољно проблематизују. Иако се оправдано истиче значај ране детекције, аналитичке синтезе и међународне размене обавештајних података, у пракси ефикасност ових функција у великој мери зависи од нивоа координације са другим државним актерима и јасно дефинисаних надлежности. Посебно проблематичним сматрамо чињеницу да хибридне претње по својој природи често делују у „сивој зони“ између унутрашње и спољне безбедности, што може довести до институционалних празнина или преклапања одговорности. Уколико не постоји јасан нормативни и стратешки оквир, постоји ризик да обавештајно-безбедносне службе буду сведене на реактивну улогу, уместо да делују као проактивни носиоци раног упозоравања, стратешког предвиђања али и превентивног деловања. С тога сматрамо да јачање капацитета обавештајно-безбедносних служби не би требало посматрати искључиво кроз призму технолошког унапређења или проширења надлежности, већ пре свега кроз унапређење институционалне културе сарадње, транспарентног и безбедног цивилног надзора и јасне интеграције у шири систем националне безбедности. Без ових предуслова, потенцијал обавештајно-безбедносних служби у сузбијању хибридних претњи остаје делимично неискоришћен, упркос формално развијеним способностима.

5. Отпорност одбрамбеног система кроз примену концепта тоталне одбране-пример Републике Србије

Стратегија националне безбедности и Стратегија одбране Републике Србије као највиши стратешки документи предвиђају концепт тоталне одбране као најефикаснији начин заштите државних и националних интереса. Наиме, концепт тоталне одбране можемо тумачити и као одговарајући стратешки оквир за јачање отпорности државе на хибридне претње, које се реализују кроз комбинацију војних и невојних инструмената (Стратегија националне безбедности РС 2019:13). Дакле, „тотална одбрана по својој суштини представља рационалан и интегрисан облик безбедносно одбрамбеног организовања свих субјеката друштва и укључује припреме за војну, цивилну и друге облике одбране” (Ђукић, Вулетић, 2023: 621). У том смислу, концепт тоталне одбране полази од претпоставке да је одбрана државе континуиран процес који се реализује у миру, ванредном стању и рату, уз ангажовање војних и цивилних капацитета друштва. Овакво разумевање одбране у директној је корелацији са природом хибридних претњи, које се често испољавају кроз дезинформационе кампање, притиске на економске токове и злоупотребу друштвених криза, а не кроз класичне војне операције.

Посебан значај концепта тоталне одбране у сузбијању хибридних претњи огледа се у јачању друштвене отпорности и способности државе да апсорбује и неутралише дестабилизујуће утицаје. Према концепту тоталне одбране Републике Србије, укључивање грађана, локалних заједница и привредних субјеката у систем одбране доприноси унапређењу укупне безбедности и смањењу простора за хибридно деловање спољних и унутрашњих актера (Ђукић, Вулетић, 2023: 622). На тај начин, тотална одбрана функционише не само као одбрамбени, већ и као превентивни механизам у условима сложених и вишедимензионалних безбедносних изазова.

У контексту хибридних претњи које се реализују кроз дуготрајне и прикривене активности усмерене на слабење институционалне и друштвене стабилности, концепт тоталне одбране Републике Србије обезбеђује свеобухватни оквир унутар кога се синхронизује деловање специјалних јединица и обавештајно-безбедносних служби. Док обавештајно-безбедносне службе имају кључну улогу у раној идентификацији и анализи хибридних активности, укључујући дезинформационе кампање, сајбер претње и притиске

на критичну инфраструктуру, специјалне јединице представљају оперативни инструмент државе способан за прецизно и флексибилно реаговање и ефикасну елиминацију хибритних претњи по националну безбедност (Стратегија националне безбедности РС 2019:13). Закључујемо да се концепт тоталне одбране омогућава да се ове способности не посматрају изоловано, већ као део јединственог система у којем се војни, безбедносни и цивилни ресурси интегришу ради повећања укупне отпорности државе. На тај начин, Република Србија настоји да кроз координисано деловање специјалних јединица, служби безбедности и ширег друштвеног система умањи ефекте хибридних претњи и спречи њихову ескалацију у отворене безбедносне кризе.

5.1. Јачање цивилно-војне сарадње

Наиме, сматрамо да јачање цивилно-војне сарадње представља један од кључних предуслова за ефикасну примену концепта тоталне одбране Републике Србије у условима савремених хибридних претњи. За разлику од класичних безбедносних изазова, хибридне претње усмерене су на експлоатацију институционалних слабости, друштвених подела и недовољне координације између цивилних и војних структура, што цивилно-војну сарадњу поставља у центар одбрамбене отпорности државе.

У оквиру концепта тоталне одбране, цивилно-војна сарадња не ограничава се искључиво на подршку оружаним снагама у ратним условима, већ се развија као трајан процес координације у миру, ванредним ситуацијама и кризама ниског интензитета (Стратегија националне безбедности РС 2019:13). Дакле, овакво разумевање сарадње у складу је са природом хибридних претњи, које се често манифестују кроз дезинформационе кампање, притиске на критичну инфраструктуру, економске поремећаје и злоупотребу друштвених криза, а не кроз отворену употребу силе. Наиме, сматрамо да се посебан значај цивилно-војне сарадње огледа у размени информација, заједничком планирању и координисаном реаговању државних органа, локалних самоуправа, војске и других безбедносних актера. Кроз такву интеграцију смањује се простор за деловање хибридних актера који настоје да искористе институционалну фрагментацију и недовољну комуникацију између цивилног и војног сектора. Стога се цивилно-војна сарадња у концепту тоталне одбране може посматрати као механизам који истовремено доприноси

превенцији, раном упозоравању и ефикасном управљању последицама хибридних претњи, јачајући укупну отпорност одбрамбеног система Републике Србије.

5.2. Отпорност и војна спремност

Отпорност и војна спремност представљају два комплементарна аспекта одбрамбене способности Републике Србије, посебно у контексту савремених хибридних претњи. Отпорност државе подразумева способност да апсорбује и превазиђе поремећаје настале деловањем спољних и унутрашњих актера, док војна спремност осигурава да оружане снаге и специјалне јединице буду адекватно обучене, опремљене и организоване за одговор на различите врсте претњи (Стратегија националне безбедности РС 2019:15). Наиме, закључујемо да у оквиру концепта тоталне одбране, отпорност и војна спремност нису ограничене на војне компоненте, већ укључују и цивилне структуре, критичну инфраструктуру, привреду, информативни простор и грађане. Такав интегрисани приступ омогућава да се потенцијалне слабости хибридног деловања, попут сајбер напада, дезинформација или економских притисака, идентификују и неутралишу пре него што постану критичне.

Посебно је важно нагласити значај стварне и функционалне координације између специјалних јединица, обавештајно-безбедносних служби и цивилних институција. Без те међусобне повезаности тешко је говорити о брзом и ефикасном реаговању у кризним ситуацијама. Управо у тој сарадњи огледа се способност државе да правовремено препозна претњу, процени њен домет и предузме одговарајуће мере. Када ови сегменти система делују усклађено, повећава се укупна отпорност друштва, а војна спремност остаје на нивоу који одговара сложености савременог безбедносног окружења. Јачање отпорности и војне спремности, стога, не може се свести искључиво на бројност јединица или техничку опремљеност. Дакле, реч је о ширем процесу који подразумева стратешко планирање, континуирану процену ризика и спремност на прилагођавање новим облицима хибридног деловања. То укључује стално унапређење обуке, модернизацију средстава и развој способности за координисано реаговање у различитим, често непредвидивим сценаријима. Истовремено, јачање институционалне стабилности и друштвене кохезије доприноси томе да се последице хибридних претњи сведу на минимум и да се очува континуитет

функционисања кључних система. Зато сматрамо да војну спремност и колективну отпорност не треба посматрати одвојено. Оне су међусобно условљене и тек у заједничком деловању чине основу ефикасног одговора Републике Србије на сложене и вишеслојне безбедносне изазове

6. Хибридне претње-правни аспект

Хибридне претње представљају изазов савременим правним системима јер делују кроз комбинацију правних, политичких, информационих и економских механизма, често без јасног нарушавања формалних норми. За разлику од класичних безбедносних претњи, оне циљају саме темеље правног поретка, уставност, законитост и институционалну стабилност. У том контексту, право више није само инструмент заштите државе, већ постаје и поље деловања хибридних актера.

Један од суптилнијих облика хибридног деловања огледа се у утицају на законодавни процес државе, посебно кроз наметање или промовисање вредносних образаца који нису органски настали унутар датог друштва. Овај процес се често одвија путем међународних стандарда, препорука или условљавања у процесима интеграција. Проблем се јавља када се измене у законодавству врше под спољним притиском, а не као израз демократске воље грађана. Тиме се потенцијално нарушава принцип суверености и уставног идентитета државе. Нормативизација „нетрадиционалних вредности“ може довести до правне дисхармоније и отпора у друштву, што додатно слаби институције. Хибридни рат поставља озбиљне изазове за међународно право, јер постојећи правни оквири нису у потпуности прилагођени оваквим облицима деловања. Основни проблем лежи у квалификацији хибридних активности тј. да ли оне представљају употребу силе, интервенцију у унутрашње послове или нешто треће. С обзиром на то да многе хибридне активности остају испод прага оружаног сукоба, државе се суочавају са правном празнином у погледу одговора. Институције као што су Уједињене нације покушавају да развију норме које би обухватиле сајбер нападе, дезинформације и друге облике хибридног деловања, али консензус међу државама још увек није у потпуности постигнут(Freedman, 2017:55).

Мишљења смо да је улога невладиних организација у савременим друштвима двојачке природе. Са једне стране, оне доприносе развоју демократије, заштити људских

права и јачању транспарентности. Са друге стране, у контексту хибридних претњи, поставља се питање њихове потенцијалне инструментализације од стране спољних актера. Правни изазов се састоји у томе како регулисати рад НВО, а да се не наруше основна права, пре свега слобода удруживања. Све више се анализирају механизми финансирања, транспарентности и одговорности ових организација, како би се спречила њихова злоупотреба у сврху подривања националне безбедности.

Још један значајан аспект хибридних претњи односи се на контролу над „производњом“ знања и правним наративима. Приватизација науке, односно зависност истраживања од финансирања одређених центара моћи, може утицати на креирање правних стандарда и тумачења. Паралелно са тим, сведоци смо да постоји тенденција концентрације правде у рукама међународних институција и трибунала, што може довести до перцепције „монопола над правдом“. Ово отвара питања легитимитета, једнакости држава и правичности поступака. У том смислу, однос између националних правних система и међународних механизма постаје кључно поље правне и политичке дебате. Укупно посматрано, хибридне претње захтевају свеобухватан правни одговор који укључује јачање унутрашњих институција, прецизно дефинисање правних норми и активну улогу у развоју међународних правила. Само стабилан и адаптиван правни систем може обезбедити ефикасну заштиту од оваквих сложених изазова.

6.1. Утицај на промене у националном законодавству кроз нормативизацију нетрадиционалних вредности

У контексту хибридних претњи, нетрадиционалне вредности могу се дефинисати као морални и социјални обрасци који одступају од традиционално прихваћених друштвених норми и који се користе као инструмент политичког или социјалног утицаја (Inglehart, Baker, 2000:22). Ове вредности укључују, али нису ограничене на, родну равноправност, различите облике породичних модела, сексуалну оријентацију, као и нове облике слободе изражавања и личних права. У хибридним стратегијама, процес нормативизације ових вредности у националном законодавству може се користити за стварање социјалне фрагментације, нарушавање јавног поверења у институције и утицај на политичку стабилност (Pomerantsev, 2019:33). Нормативизација вредности које нису органски укорењене у друштву може довести до појаве правне дисхармоније, односно несагласности

између формалноправних норми и друштвене стварности. Тај јаз често резултира слабењем правне сигурности, али и падом поверења грађана у институције. „Савремени конфликти све чешће укључују транснационалне утицаје који продиру у унутрашње структуре држава, обликујући не само политичке, већ и правне процесе“ (Kaldor, 2012: 7). Интеграција нетрадиционалних вредности у национално законодавство, ако се злоупотреби у контексту хибридних претњи, може довести до: повећане социјалне конфронтације и неповерења међу грађанима; ризика од радикализације и мобилизације екстремистичких група као и нарушавања социјалне кохезије и стабилности државних институција (Kaldor, 2012: 8).

Посебно је значајно истаћи улогу тзв. „меког права“ (softlaw), које, иако формално необавезујуће, у пракси има снажан утицај на креирање националних прописа. Препоруке међународних организација, извештаји, стандарди и смернице често постају де факто обавезујући кроз механизме политичког притиска или условљавања. Ова појава отвара питање граница између добровољног прихватања међународних стандарда и прикривене нормативне принуде. С друге стране, није свака промена вредносног оквира нужно негативна нити представља угрожавање суверенитета. Савремено право се развија у интеракцији са међународним окружењем, а прихватање одређених универзалних вредности, попут људских права, представља важан елемент правног напретка. Међутим, кључни проблем настаје онда када се тај процес одвија без довољне демократске расправе и институционалне легитимације. У том контексту, правна теорија све више указује на потребу успостављања равнотеже између отворености правног система и очувања његове унутрашње кохерентности. Како наглашава Џон Кин, „глобализација права и политике подразумева сталну интеракцију различитих нивоа власти, што може довести до замагљивања граница одговорности и легитимитета“ (Keane, 2003: 5). Можемо закључити да хибридне претње у овој сфери не делују кроз отворено наметање норми, већ кроз постепено обликовање правног и вредносног оквира државе. Управо зато је од кључног значаја јачање демократских процедура, транспарентности законодавног процеса и уставних механизма контроле, како би се обезбедило да свака нормативна промена заиста одражава вољу друштва, а не искључиво спољне утицаје.

Закључујемо да хибридне претње у савременом правном контексту не делују кроз класичне облике принуде, већ кроз постепено обликовање нормативног и институционалног оквира државе. Управо у томе лежи њихова специфичност, наиме оне не разарају правни систем споља, већ га трансформишу изнутра, често уз формално поштовање процедура и правних стандарда. Анализа показује да највећи изазов није сама промена законодавства, већ питање њене легитимности и усклађености са уставним идентитетом. У условима појачане међународне интеракције, граница између прихватања универзалних правних вредности и очувања нормативне аутономије постаје све мање јасна. Због тога се тежиште правне заштите помера са формалног нивоа норми на квалитет институционалних процеса који те норме обликују.

Сматрамо да ефикасан одговор државе не може да се заснива искључиво на рестриктивним мерама, већ пре свега на јачању унутрашње кохерентности правног система. То подразумева доследно поштовање демократских процедура, транспарентност у доношењу одлука и активну улогу уставних механизма контроле. Само правни поредак који је истовремено стабилан и довољно флексибилан може одолети притисцима који долазе у форми хибридних утицаја. У крајњем, отпорност на хибридне претње не зависи искључиво од правних норми, већ од поверења које грађани имају у институције. Тамо где то поверење постоји, простор за спољно нормативно обликовање остаје ограничен док тамо где изостаје, чак и формално уређен систем постаје подложен дубљим и дугорочнијим променама.

6.2. Међународно право и хибридни рат

Савремени концепт хибридног рата поставља озбиљне изазове пред међународно право, пре свега због тога што се ради о облицима деловања који не одговарају класичним правним категоријама. Традиционално, међународно право је развијано са јасном дистинкцијом између мира и оружаног сукоба, при чему се примена одређених норми везује за постојање „употребе силе“ или оружаног напада. Међутим, хибридне активности као што су сајбер напади, дезинформационе кампање или економски притисци често остају испод тог прага, што доводи до правне неодређености. Дакле, хибридни облици деловања суштински подривају ову дихотомију. Они обухватају широк спектар активности, од сајбер

напада и дезинформационих кампања, до економских притисака и политичке субверзије које су често пажљиво калибрисане да остану испод прага који би се могао квалификовати као „оружани напад“ у смислу члана 51 Повеље УН. Управо та „сива зона“ деловања доводи до правне неодређености и отежава примену постојећих норми (Schmitt, 2017:8). У теоријском смислу, Хофман указује да хибридни рат подразумева интеграцију различитих облика деловања у јединствену стратегију, што додатно компликује правну анализу и реакцију (Hoffman, 2007:12). Управо та мултидимензионалност доводи до тога да класични правни механизми често касне за стварним развојем догађаја.

Посебан проблем представља питање квалификације сајбер напада. Иако одређени облици сајбер операција могу имати ефекте упоредиве са класичном употребом силе као што су оштећење критичне инфраструктуре или угрожавање људских живота, међународно право још увек нема универзално прихваћен стандард за њихову правну оцену. Према тзв. „ефектно заснованом приступу“, одређени сајбер напади могли би се сматрати употребом силе уколико производе последице сличне кинетичким нападима (Schmitt, 2017:8). Ипак, у пракси, државе ретко формално квалификују такве инциденте као оружани напад, што указује на постојање значајног јаза између нормативног оквира и политичке реалности. Дезинформационе кампање представљају додатни слој сложености. Оне могу имати дубоке последице по демократске процесе, укључујући изборе и јавно мњење, али их је изузетно тешко правно санкционисати у оквиру постојећих норми међународног права. Разлог томе лежи у чињеници да ове активности често не укључују директну употребу силе, већ делују кроз информациони простор, користећи слободу изражавања и отвореност медијских система као канале утицаја (Pomerantsev, 2019:12).

Слично томе, економски притисци као што су санкције, трговинска ограничења или манипулације енергетским ресурсима налазе се на граници између легитимних инструмената спољне политике и потенцијалних облика принуде. Иако међународно право препознаје одређене облике економских мера као дозвољене, њихова злоупотреба у контексту хибридних стратегија поставља питање да ли постојећи правни оквир адекватно штити принцип суверене једнакости држава (Baldwin, 2020:8).

За разлику од класичних оружаних сукоба, где је идентификација нападача релативно јасна, хибридне операције се често спроводе преко посредника, недржавних актера или анонимних дигиталних платформи. Ово отежава примену правила о државној одговорности, јер је један од кључних предуслова за њену активацију управо могућност поузданог приписивања одређеног акта конкретној држави (Crawford, 2013: 18). У том контексту, међународно право се суочава са потребом адаптације. Један приступ подразумева флексибилно тумачење постојећих норми, како би се оне примениле на нове облике претњи, док други указује на потребу развоја нових правних инструмената који би експлицитно регулисали хибридне активности. Међутим, консензус међу државама у погледу ових питања још увек није постигнут, што додатно усложњава ситуацију.

Закључујемо да хибридни рат разоткрива ограничења постојећег система међународног права, посебно у погледу дефинисања употребе силе и правне одговорности. Док традиционални правни оквир остаје релевантан, његова ефикасност у регулисању савремених безбедносних изазова све више зависи од способности да се прилагоди комплексности и динамици хибридних претњи.

6.3. НВО-обавештајна активност и национална безбедност

Улога невладиних организација у савременим друштвима је вишеслојна и не може се посматрати једнострано. Оне представљају важан сегмент демократског поретка, доприносе заштити људских права, развоју грађанског друштва и контроли власти. Међутим, у контексту савремених безбедносних изазова, посебно у оквиру хибридних претњи, отвара се питање њихове потенцијалне злоупотребе и утицаја на националну безбедност. У савременом безбедносном окружењу, невладине организације (НВО) представљају значајне актере у међународним односима, делујући у областима као што су заштита људских права, хуманитарна помоћ, демократизација и развој цивилног друштва. Међутим, у оквиру концепта хибридних претњи, у литератури се указује и на могућност њихове инструментализације од стране државних или недржавних актера ради остваривања ширих стратешких циљева. Један од аспеката ове инструментализације односи се на перцепцију да организације цивилног друштва могу послужити као канали за прикупљање информација и остваривање утицаја у иностранству. За разлику од традиционалних

дипломатских мисија, чији је рад формално регулисан и подложен међународном праву, укључујући и правила садржана у Бечкој конвенцији о дипломатским односима, невладине организације често делују у флексибилнијем и мање формализованом окружењу (Keane, 2003:4).

У том смислу, у теоријским и аналитичким радовима истиче се да НВО могу обезбедити одређене компаративне предности у контексту деловања у иностранству. Пре свега, оне често уживају већи степен поверења локалног становништва, нарочито у хуманитарним и развојним пројектима, што омогућава дубљи увид у друштвене, политичке и економске токове. Поред тога, њихова организациона структура и начин финансирања могу бити мање транспарентни у односу на државне институције, што у одређеним случајевима отежава спољну контролу и надзор. С друге стране, дипломатске мисије и привредна представништва функционишу у оквиру јасно дефинисаних правних и институционалних оквира. Њихови чланови имају одређени степен имунитета, али су истовремено под сталним надзором државе пријема и често су предмет контраобавештајних активности. Овај ниво видљивости може ограничити њихову оперативну флексибилност и смањити могућност неформалног деловања (Kaldor, 2013:5).

Дакле, невладине организације могу представљати погодан канал за индиректно деловање спољних актера. Њихова формална независност, флексибилна структура и често присуство на терену омогућавају им приступ информацијама и друштвеним токовима који нису увек доступни државним институцијама. Управо ове карактеристике, иако саме по себи нису проблематичне, могу бити злоупотребљене у сврху прикупљања података или утицаја на унутрашње процесе. Такође сматрамо да постоји могућност да стране обавештајне структуре користе невладине организације као прикривене канале деловања. Ово не мора нужно подразумевати директну контролу, већ се често ради о финансијском утицају, програмском усмеравању или постављању кадрова који делују у складу са интересима спољних актера. У том смислу, НВО могу постати својеврсни „обавештајни пунктови“, кроз које се прикупљају подаци од значаја за политичке, економске или безбедносне процене. Поред прикупљања информација, потенцијални утицај се огледа и у обликовању јавног мњења. Деловањем кроз медије, истраживања и јавне кампање, поједине организације могу усмеравати друштвени дискурс ка темама које су у складу са интересима

њихових финансијера. Како истиче Џон Кин, „глобално цивилно друштво функционише као простор у коме се укрштају различити интереси и утицаји, што може довести до замагљивања граница између аутентичног друштвеног ангажмана и спољно мотивисаних активности“ (Keane, 2003:6).

Са правног становишта, кључни изазов лежи у проналажењу равнотеже између заштите слободе удруживања и очувања националне безбедности. Устав гарантује право на слободно удруживање, али истовремено допушта одређена ограничења када је то неопходно ради заштите јавног поретка и безбедности. Управо у том простору се развијају механизми правне контроле, као што су обавеза транспарентности финансирања, регистрација и извештавање о раду. Ипак, прекомерна регулација може имати супротан ефекат, доводећи до сузбијања легитимног деловања организација цивилног друштва. Због тога је од кључног значаја да правни оквир буде прецизан, пропорционалан и усмерен ка спречавању злоупотреба, а не ка општем ограничењу деловања НВО.

У контексту хибридних претњи, кључни ризик не лежи нужно у самој активности невладиних организација, већ у могућности злоупотребе њихове инфраструктуре и друштвене улоге. Таква злоупотреба може допринети ширењу дезинформација, утицају на политичке процесе или прикупљању осетљивих података, што потенцијално угрожава националну безбедност држава домаћина (Pomerantsev, 2019:8). У ширем контексту хибридних претњи, питање улоге невладиних организација не може се свести на једноставну поделу на „позитивне“ и „негативне“ актере. Ради се о комплексном пољу у коме се преплићу легитимни друштвени интереси и потенцијални безбедносни ризици. Управо зато је неопходан развој институционалне отпорности, која ће омогућити да се препознају и неутралишу злоупотребе, уз истовремено очување основних демократских вредности.

Такође уочавамо потенцијални проблем код недржавног безбедносног сектора. Процењује се да у нашој земљи има припадника разних служби приватног обезбеђења скоро као припадника МУП-а са тенденцијом сталног раста њиховог броја. Из тог разлога се овај сектор још назива и „трећом оружаном силом“ поред војске и полиције (Рељановић, 2008:77). У савременом безбедносном окружењу, деловање страних актера све чешће

поприма облик хибридних операција које комбинују легалне и нелегалне механизме утицаја. Један од посебно осетљивих канала таквог деловања представља управо сектор приватног обезбеђења, који због своје правне природе и оперативне флексибилности може бити погодан за прикривено остваривање обавештајних и субверзивних циљева. Кроз формално легитимне активности као што су физичко и техничко обезбеђење, заштита објеката и лица, или пружање безбедносних услуга, могуће је успоставити присуство, прикупљати информације и остварити утицај без директне изложености институционалној контроли којој подлежу државни органи (Мијалковић, 2010:12).

Хибридни потенцијал оваквог приступа огледа се у могућности повезивања приватног сектора безбедности са ширим мрежама утицаја, укључујући економске, политичке и информационе канале. У ситуацијама где постоји недовољно јасна регулатива или слаба институционална контрола, приватна обезбеђења могу постати посредници у преносу осетљивих информација, али и инструмент за индиректан утицај на кључне инфраструктурне и друштвене системе. Посебан ризик представља ангажовање лица са претходним искуством у безбедносним структурама, чија знања и контакти могу бити злоупотребљени у корист страних интереса. Спречавање оваквих облика утицаја захтева свеобухватан и системски приступ. Пре свега, неопходно је унапређење нормативног оквира који регулише рад приватног сектора безбедности, уз јасно дефинисане критеријуме лиценцирања, контроле и одговорности. Поред тога, кључну улогу имају механизми безбедносних провера, континуираног надзора и размене информација између државних органа. Јачање институционалног интегритета, професионалне етике и унутрашње контроле у безбедносним структурама додатно доприноси смањењу ризика од инфилтрације и злоупотребе.

Истовремено, развој свести о хибридним претњама и едукација релевантних актера како у јавном, тако и у приватном сектору представља важан елемент превенције. Само кроз координисано деловање, које обухвата правне, институционалне и друштвене механизме, могуће је ограничити утицај страних обавештајних структура и очувати стабилност и безбедност државе у условима савремених, комплексних претњи.

6.4. Приватизација науке

„Наука доноси користи за подршку напретку људских бића, али, такође, ствара претње или ствара ризике као што су климатске промене, заразне болести, као и кинетичко уништење и сајбер напади. Како наука и технологија стварају претње или стварају ризике, њихову улогу у безбедности треба проценити холистички. Осим сагледавања науке и технологије са становишта конвенционалне војне и унутрашње безбедности, потребно их је испитати из економског, дипломатског, етичког, друштвеног и политичког угла” (Vu 2018: 4). Дакле, наука итекако представља један од сегмената одбрамбеног капацитета државе, а њена приватизација може имати катастрофалне последице. Наиме, научна истраживања имају велики значај за безбедност државе било она из сфере техничких или друштвених наука, али сведоци смо да у предходних пар деценија од увођења система тзв. Болоње систем функционисања научних истраживања, њихово публикување као и практична примена имају сасвим другачију сврху. Наиме, постоје мишљења да је Болоња „намењена земљама које треба да буду под нечијом контролом, у неоколонијалном статусу и којима се не сме дозволити да производе врхунски кадар, пре свега у хуманистичким наукама. Јер, ако имате ту врсту идентитетске суверености, онда нећете бити у ситуацији да само извршавате нечије одлуке” (Судар 2024:5). Дакле, оваква врста наметања система образовања представља еклатантан пример континуираног хибридног деловања.

Уместо да наука има своју сврху и улогу у систему националне безбедности, мишљења смо да се таква њена функција перманентно урушава, што се може тумачити као хибридно деловање уколико анализирамо следеће ставке. Наиме, „стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије (II, 1, чл. 11) дефинише њено финансирање, тачније финансирање научних пројеката које се обавља преко Фонда за науку и мреже институција. Ово, наизглед, делује поштено, али Фонд се финансира из кредита Светске банке и Међународног монетарног фонда, при чему ове банке утичу и на то ко ће бити рецензент и који пројекти ће се финансирати“. Стиче се утисак да наша држава предаје своју науку непознатим контролорима „уместо да сама дефинише приоритете и наметне пројекте од националног значаја научноистраживачким организацијама и искористи њихове пуне капацитете“. (Милошевић, Стојадиновић, 2024:31).

Наука се сматра једним од најзначајнијих чиниоца националне безбедности Сједињених Америчких Држава. Наиме, „кроз науку, Сједињене Државе су развиле технологију и праксе које су довеле до јаче војске и економског раста. Америчка војска зависи од научног напретка како би била модерна и прилагодљива. Заузврат, Министарство одбране је финансирао и покретало велики део америчких научних иновација. Најновији подаци указују да Сједињене Државе губе своју позицију глобалног лидера у научним иновацијама. Овај пад корелира са америчким падом на ранг-листи глобалне конкурентности. Амерички ланац набавке истраживања и развоја постао је превише сложен и замршен, доводећи га у опасност. Како се САД крећу у нову еру, мора се испитати улога коју наука игра у доприносу америчкој конкурентности и националној безбедности” (Вее 2012: 1). Континуирани хибридни процеси у овој сфери могу довести у питање сврху националних научних истраживања која се кроз систем финансирања, објављивања, рецензирања итд. радова могу довести у потчињени положај страним центрима моћи.

„Улога и значај образовања и науке у систему националне безбедности такође је одређена чињеницом да је средство и механизам очувања, репродукције националног (грађанског и етничког) идентитета друштва, његових конститутивних појединаца и група. У Стратегији за националну безбедност Руске Федерације до 2020. наводи се да се национални интереси Русије у духовној сфери састоје у очувању и јачању моралне вредности друштва, традиције хуманизма и патриотизма. Претње друштву на овим просторима су девалвација духовних вредности и пад духовног и моралног потенцијала друштва. Доктрина информационе безбедности Руске Федерације, даље, наводи одређене претње као удар на безбедност, а то су дезорганизација и деструкција система акумулације и очувања културних вредности” (Григорьевич, Алексеевич 2011:23). Дакле, значај науке не сме се изоставити из поља хибридних претњи и одговора на исте. Ко контролише кретање и токове научних истраживања у некој земљи има огроман утицај на трасирање будућности те друштвене заједнице. Наиме, значај науке и њене контроле је препознат од стране Министарства одбране САД које је на челу „праћења и развоја научних достигнућа која доприносе националној безбедности. Коришћење науке и технологије за одржавање војне предности над америчким непријатељима је централно начело америчке националне

одбране (...) Укључивање принципа у акте о националној безбедности од 1947. године наглашава њену важност” (Вее 2012, 1).

Сајбер централизација свих научних истраживања у Србији огледа се кроз постојање система базе података е-Науке и Репозиторијума за све радове наших научника засноване на систему DublinCore. „У репозиторијумима научноистраживачких организација, без обзира на којем су језику објављени радови, они се морају пресловити у латиницу. Такође и систем индексирања и праћења научних часописа Центра за евалуацију у образовању и науци искључиво тражи да се радови објављују само на два језика: српском и енглеском“. Такође, уколико наши научници желе да напредују у звању морају објављивати радове у часописима који су „високо категоризовани“, а ти часописи махом излазе на Западу што оставља додатни простор за хибридно деловање. Научна откитића су универзално добро, те је потребно да наука буде у функцији друштва што никако не може бити уколико неко има монопол на њу. „Треба нагласити да је Чешка овакав проблем ефикасно решила, не инсистирањем да припадници војске и полиције објављују у оваквим часописима, него само да имају одређен број радова“. (Милошевић, Стојадиновић, 2024:35).

Хибридни напади на поље образовања и науке представљају једно од најактивнијих поља ове врсте специјалног деловања. Потребна је свест о овом начину перфидног деловања које може имати, а и у великој мери већ има катастрофалне последице по друштво, поготово млађу популацију. Освешћивање проблема је први корак ка решењу истог. Наиме, треба извршити реформу „постојећег нормативног оквира који ће мотивисати научнике за рад и којим би се научни кадрови искористили за јачање националних и демократских капацитета. То би значило и већу окренутост и вредновање националних достигнућа и часописа, уз истовремено финансирање пројеката од националног значаја“ (Милошевић, Стојадиновић, 2024:40).

6.5. Глобални монопол над правдом

У савременом међународном поретку питања правде све више прелазе оквир искључиво националних судских система и прелазе у домен међународних институција. Развој међународног правосуђа допринео је повећању одговорности за тешка кршења

права, али паралелно са тим јављају се и критичке примедбе које указују на могућу концентрацију моћи и ризик од настанка „глобалног монопола над правдом“. У контексту хибридних претњи овај феномен може се посматрати као суптилан инструмент утицаја на државне институције и правне системе. Међународни судови и трибунали имају задатак да осигурају примену универзалних правних стандарда, али проблем настаје када се њихова делатност перципира као селективна или политички мотивисана. У таквим случајевима, правни механизми ризикују да изгубе свој карактер неутралности и да постану средство геополитичког утицаја. Иако су Међународни кривични суд и *ad hoc* трибунали конципирани са циљем елиминације некажњивости за тешка кршења права, пракса показује да постоје разлике у третману различитих држава и актера. Често се указује на то да неке земље или региони пролазе кроз процесуирање чешће него други, чак и када постоје сличне ситуације, што отвара питање о једнакости и објективности примене међународног права.

У оквиру хибридног деловања, контрола над правдом не мора бити директна. Она се може остваривати кроз утицај на креирање правних стандарда, финансирање институција, као и кроз политички притисак у процесима именовања судија и тужилаца. На тај начин се обликује не само исход појединачних поступака, већ и шири правни наративи који утичу на међународне односе. Додатни аспект овог проблема односи се на утицај пресуда и правних стандарда на унутрашње правне системе држава. Одлуке међународних судова могу имати директне последице по национално законодавство, уставне интерпретације и судску праксу. Уколико се такве одлуке доживљавају као наметнуте или недовољно легитимне, то може довести до отпора унутар државе и слабљења поверења у правни систем у целини. Ипак, важно је нагласити да постојање међународних правосудних механизма само по себи не представља проблем, већ напротив значајан је корак ка глобалној владавини права. Кључни изазов лежи у обезбеђивању њихове стварне независности, непристрасности и једнаког поступања према свим актерима. Без тога, ризик од перцепције „монопола над правдом“ остаје висок, што може бити искоришћено као инструмент хибридног деловања у међународним односима.

Разматрање хибридних претњи у правном контексту неизбежно води ка једном од најстаријих и најсложенијих питања правне теорије односу између права и правде. Иако се у свакодневном говору ова два појма често изједначавају, из перспективе филозофије

права, реч је о различитим категоријама. Право представља скуп формално утврђених норми које регулишу друштвене односе, док правда има шири, вредносни карактер и односи се на идеју правичности, једнакости и моралне исправности. У том смислу, право не мора увек нужно бити праведно, али тежња ка правди представља његов основни легитимациони темељ. (Radbruch, 1946:23). Правни систем који губи ту оријентацију ризикује да постане инструмент моћи, а не средство уређења друштвених односа. Управо у контексту хибридних претњи и глобалних утицаја, ова разлика постаје посебно значајна, јер се право може користити као средство за остваривање интереса одређених актера, уместо као израз општег добра. Када правне норме почињу да одражавају искључиво интересе појединих група, а не универзалне принципе, долази до појаве двоструких аршина. То се може манифестовати како на националном, тако и на међународном нивоу кроз селективну примену права, различите стандарде за сличне ситуације или кроз инструментализацију правних институција. У таквим околностима, формална законитост више није довољна да обезбеди легитимитет, јер изостаје суштинска правичност.

Стога се може закључити да вредност права не лежи искључиво у његовој формалној структури, већ у његовој усмерености. Право је делотворно и легитимно онда када представља пут ка правди, када тежи једнакости, доследности и заштити општих вредности. Насупрот томе, када постане средство за остваривање партикуларних интереса или када се примењује селективно, оно губи своју суштинску сврху.

У крајњем, одбрана правног поретка од савремених изазова, укључујући и хибридне претње, не подразумева само заштиту постојећих норми, већ и очување њихове вредносне основе. Само право које је усмерено ка правди може бити довољно отпорно да одоли притисцима и задржи поверење друштва.

7. Информациони аспект хибридног рата

Информациони аспект хибридног ратовања представља једну од кључних компоненти савремених конфликта, у којима се тежиште деловања све више помера са класичних војних операција ка утицају на свест, перцепцију и понашање људи. У том контексту, информација постаје средство моћи, а контролисање информационог простора један од главних предуслова за остваривање стратешких циљева. Као што смо више пута

поменули, хибридно ратовање подразумева интегрисану примену различитих инструмената војних, политичких, економских и информационих, при чему информациона компонента има посебну улогу јер омогућава обликовање јавног мњења, дестабилизацију институција и утицај на доношење одлука. Граница између рата и мира постаје све мање јасна, а улога невојних средстава у постизању политичких и стратешких циљева значајно расте (Gerasimov, 2013:33).

У информационом домену, кључни инструменти укључују пропаганду, дезинформације, психолошке операције, као и све учесталију употребу технологија заснованих на вештачкој интелигенцији. Савремени дигитални медији омогућавају брзо ширење садржаја и лако манипулисање информацијама, што доводи до стварања такозваних „информационих мехура“ и продубљивања друштвених подела. Посебно значајну улогу имају синтетички садржаји (deepfake аудио и видео записи), који могу довести до озбиљног нарушавања поверења у информације и институције. Друштвене мреже се користе за ширење дезинформација, мобилизацију становништва, али и за обликовање политичких процеса унутар држава. Управо због тога, информациони аспект постаје не само средство подршке другим облицима деловања, већ и самосталан инструмент стратешког утицаја. Посебан значај има и употреба вештачке интелигенције у генерисању и дистрибуцији садржаја. Алгоритми омогућавају аутоматизовано креирање пропаганде, анализу понашања корисника и прилагођавање порука циљним групама, чиме се значајно повећава ефикасност хибридних операција. У таквом окружењу, граница између истинитих и лажних информација постаје све нејаснија, што додатно компликује способност друштва да адекватно реагује на претње. (Hofman, 2007:43).

У даљем раду, информациони аспект хибридног ратовања биће анализиран кроз неколико кључних сегмената. Најпре ће бити размотрено хибридно деловање путем друштвених мрежа, са посебним освртом на механизме манипулације, социјални инжењеринг и формирање мрежа утицаја. Након тога, кроз студије случаја биће приказана практична примена ових концепата у савременим конфликтима.

Прва студија односиће се на анексија Крима 2014. године, као пример синхронизованог деловања војних и информационих инструмената. Затим ће бити

анализиран неуспели пуч у Турска 2016. године, који показује улогу друштвених мрежа у мобилизацији становништва и супротстављању хибридним претњама. На крају, биће размотрен случај пада Башар ал-Асад, са посебним акцентом на употребу синтетичких медија, пропаганде и информационих операција у условима политичке нестабилности.

Кроз овакву структуру рада омогућава се свеобухватно сагледавање информационог аспекта хибридног ратовања, како у теоријском тако и у практичном смислу, уз наглашавање његовог значаја у савременом безбедносном окружењу.

7.1. Хибридно деловање путем друштвених мрежа

Хибридно деловање путем друштвених мрежа представља један од кључних инструмената савременог информационог ратовања, будући да ове платформе омогућавају брзу, масовну и често неконтролисану дистрибуцију садржаја. Друштвене мреже су у својој почетној фази развоја настале као одговор на потребу појединаца да се повежу са људима сличних интересовања, размењују мишљења и искуства, као и да одржавају друштвене контакте без просторних ограничења. Временом су прерасле у сложене дигиталне екосистеме у којима корисници не само да комуницирају, већ и активно креирају, деле и конзумирају различите врсте садржаја од личних информација и свакодневних активности до ставова о друштвеним, политичким и културним питањима. Управо та количина и разноврсност података, као и лакоћа приступа широком аудиторијуму, чине друштвене мреже изузетно погодним средством за спровођење различитих облика манипулације. Кроз пажљиво осмишљене кампање, могуће је ширити дезинформације, полуистине или селективно представљене чињенице, са циљем обликовања јавног мњења. Поред тога, коментарисање актуелних догађаја, креирање наратива и позивање на одређене облике понашања (као што су протести, бојкоти или окупљања) могу се користити као механизми за усмеравање реакција циљне публике (Hofman, 2007:56).

Посебан значај у овом контексту има могућност прецизног таргетирања корисника. На основу прикупљених података о интересовањима, навикама и понашању, могуће је дефинисати специфичне циљне групе било да је реч о становништву одређеног региона, старосним категоријама или друштвеним слојевима и прилагодити поруке њиховим

очекивањима и вредносним системима. Оваква персонализација додатно повећава ефикасност психолошко-пропагандног деловања, јер корисници често нису свесни да су изложени усмереним утицајима. Све наведено указује на то да друштвене мреже, иако првобитно замишљене као средство повезивања и размене информација, у савременим условима представљају моћан инструмент хибридног деловања, који може значајно утицати на перцепцију стварности, ставове и понашање појединаца и друштвених група.

Психолошко ратовање у оквиру информационог система подразумева систематску и планску примену различитих метода и техника усмерених на обликовање перцепције, ставова и понашања циљне публике. Ове технике имају за циљ да продру у „психолошки простор“ појединца, али и ширих друштвених структура, група, организација, институција и читавих друштвених система, укључујући и кључне државне актере. Деловањем на когнитивне и емоционалне процесе, како на свесном тако и на подсвесном нивоу, настоји се да се изазову одређене реакције које су у складу са интересима носиоца оваквих активности. То може обухватити изазивање страха, несигурности, неповерења или, супротно томе, стварање осећаја подршке, припадности и легитимитета. На тај начин се постепено обликује интерпретација стварности код циљне публике, што директно утиче на доношење одлука и спремност на деловање (Hofman, 2007:58).

Посебно је значајно то што овакво деловање омогућава креирање услова у којима се политичке или војне активности могу реализовати брзо и са минималним отпором. Када је јавност већ психолошки припремљена кроз континуирано излагање одређеним наративима и информацијама, реакције на конкретне догађаје постају предвидљиве и усмерене. У том контексту, психолошко ратовање не делује само као пратећи елемент, већ као кључна компонента савремених облика хибридног деловања, која омогућава постизање стратешких циљева без директне употребе силе или уз њену минималну примену.

Друштвени медији све чешће се користе као средство за обликовање и активирање тзв. „пете колоне“, односно унутрашњих друштвених структура које могу деловати у складу са интересима спољних актера. Савремени концепти ратовања указују на то да се тежиште све више помера са класичних војних операција ка утицају на масе, укључујући грађане, демонстранте и различите облике друштвених покрета. У том контексту, кључну улогу има

способност да се људи мотивишу, усмере и координишу путем информационих канала, пре свега друштвених мрежа. Формирање оваквих неформалних структура у дигиталном простору често се одвија кроз креирање различитих онлајн заједница, на различитим друштвеним мрежама. Ове заједнице наизглед окупљају кориснике око заједничких интереса или актуелних друштвених питања, али се у позадини неретко налазе администратори који делују анонимно или под лажним идентитетима. Управо та анонимност омогућава прикривено усмеравање дискусија, пласирање одређених наратива и постепено радикализовање ставова чланова групе, без њихове пуне свести о том процесу (Hofman, 2007:59).

Поред тога, овакве активности често укључују и примену техника социјалног инжењеринга, које подразумевају манипулативне приступе усмерене на придобијање поверења појединаца. Кроз пажљиво осмишљену комуникацију, нападачи могу навести кориснике да открију осетљиве информације, промене своје ставове или се укључе у одређене активности, као што су организовање протеста, ширење пропаганде или учешће у координисаним кампањама. Овакав „лов на кориснике“ заснива се на познавању људске психологије, друштвених односа и начина на који људи реагују у дигиталном окружењу што они сами о себи својеволјно и откривају.

7.2. Случај анексије Крима

Анексија Крима од стране Русија 2014. године, која је уследила након догађаја познатих као Мајдан тј. обојена револуција којом је свргнут тадашњи председник Украјине Виктор Јанукович. Анексија Крима као одговор на Мајдан се често наводи као један од најупечатљивијих примера савременог хибридног ратовања. Овај случај показује како комбинација војних, политичких и информационих инструмената може довести до остваривања стратешких циљева уз минималну употребу класичне оружане силе.

Један од најпрепознатљивијих елемената овог процеса била је појава тзв. „малих зелених људи“ наоружаних припадника специјалних јединица у униформама без националних обележја. Иако формално нису били идентификовани као припадници руске војске, њихова дисциплина, опремљеност и координација указивали су на висок ниво

професионализма. Њихово присуство омогућило је брзо заузимање кључних институција, инфраструктуре и војних објеката на територији Крима, без значајнијег оружаног отпора од стране Украјина. Преузели су контролу над свим украјинским војним објектима и пловилима на Криму, истовремено онемогућивши функционисање кључних транспортних праваца. Цела акција изведена је уз врло ограничену примену силе, ослањајући се пре свега на изненађење и стратегију застрашивања (Snegovaya, 2015: 12).

Међутим, војни аспект био је само један део шире стратегије. Паралелно са тим, спровођене су интензивне информационе и психолошке операције. Кроз медије и друштвене мреже ширени су наративи о угрожености руског становништва на Криму, о наводној нестабилности у Украјини, као и о потреби „заштите“ локалног становништва што се касније испоставило као истина. Овакве поруке имале су за циљ да обликују перцепцију како локалног становништва, тако и међународне јавности, чиме се настојао створити легитимитет за предузете кораке. „Сајбер напади су били најважније оруђе у руским рукама за анексију Крима, а довели су до колапса комуникационих линија, посебно у парламенту, а хакована је и веб страница Владе. Све је стављено ван функције 72 сата, а до тада је Русија употребила своје снаге створене од проруског народа на Украјини и Криму и анектирала тај део територије“ (Snegovaya, 2015: 15). Операција на Криму изведена је брзо и са фактором изненађења који је спречио правовремен и ефикасан одговор украјинске војске, а пресудна је била и тактика употребе специјалних снага. Дана 18. марта организован је референдум на којем су се становници Крима определили за издвајање од Украјине и поновно прикључење Русији. Након тога уследило је потписивање споразума са Русијом, којим је Крим укључен у састав Руске Федерације. (Bukkvöl, 2015: 29).

Цео процес карактерише управо оно што се у теорији назива хибридним деловањем синхронизована употреба различитих инструмената моћи: војних (присуство неидентификованих снага), политичких (брзо организовање институционалних одлука), и информационих (интензивна пропаганда и контрола медија). Захваљујући таквом приступу, Крим је практично преузет без класичног рата и великих борбених дејстава, што овај случај чини парадигмом савременог хибридног ратовања и важним примером за проучавање у области безбедности и међународних односа (Bukkvöl, 2015: 30).

7.3. Покушај пуча у Турској

Информациони аспект хибридног ратовања се показао као доминантан и у случају неуспелог покушаја војног пуча у Турској 2016. године који је изведен против председника Р.Т. Ердогана. Иако у јавности постоји теорија да је пуч организован од самог Ердогана како би могао да новонасталу ситуацију искористи против својих политичких противника и уведе председнички систем. Покушаћемо да анализирамо саме догађаје у покушају реализације овог пуча и извучемо закључке који ће поспешити анализу утицаја хибридних претњи тј. њиховог информационог аспекта.

Наиме, неуспели војни удар у Турска, који се одиграо током ноћи између 15. и 16. јула 2016. године, представља значајан пример савремених безбедносних изазова у којима се преплићу класични и хибридни облици деловања. Иако су припреме за пуч трајале извесно време, његов крајњи исход био је неуспех, пре свега због недовољне координације међу организаторима, унутрашњих подела и низа погрешних процена у извођењу операције. Пучистичке снаге, које су углавном чинили официри средњег ранга, деловале су у оквирима традиционалног војног приступа, фокусирајући се на тактичке и оперативне циљеве, без јасно разрађене шире стратегије. Њихове активности укључивале су блокаду важних саобраћајних праваца, покушаје заузимања кључних институција као што су парламент и председничка резиденција, као и настојања да се неутралишу највиши државни званичници, укључујући председника Реџеп Тајип Ердоган. Поред тога, пучисти су привремено преузели контролу над државним медијима, преко којих су емитовали сопштења и прогласили успех операције пре него што су обезбедили стварну контролу над ситуацијом. Међутим, за разлику од класичних војних удара из прошлости, овај догађај је јасно показао колико је информациони простор постао пресудан. Друштвене мреже и дигиталне платформе одиграле су кључну улогу у мобилизацији становништва и координацији отпора. Председник Ердоган је, користећи савремене комуникационе канале, позвао грађане да изађу на улице и супротставе се пучу, што је значајно допринело његовом неуспеху. Овај аспект подсећа на искуства Арапско пролеће, где су друштвене мреже имале важну улогу у организовању протеста и политичких промена (Саковић, Терзић, 2018:323).

Истовремено, током самих догађаја, медијски простор био је испуњен супротстављеним информацијама. Поједини извори блиски пучистима ширили су поруке којима се покушавало дискредитовати политичко руководство, укључујући и означавање председника као „издајника“. Ипак, због брзе реакције званичних канала и масовног одзива грађана, ове поруке нису успеле да остваре жељени ефекат (Саковић, Терзић, 2018:324).

Након што су постали свесни да класичан војни приступ не даје очекиване резултате, учесници пуча у Турска покушали су да прошире своје деловање и на медијску сферу. Поред контроле државних канала, настојали су да преузму и приватне телевизије, укључујући и турски огранак CNN, са намером да успоставе потпуну доминацију над протоком информација. Њихова стратегија се заснивала на претпоставци да ће, уколико ограниче или у потпуности прекину комуникацију према јавности, створити услове за обликовање наратива који би им омогућио да придобију подршку становништва и легитимишу своје деловање. Ипак, у тој процени начињен је кључни пропуст, занемарен је утицај друштвених мрежа и савремених комуникационих технологија. Упркос покушајима контроле традиционалних медија, информације су наставиле да се шире путем дигиталних платформи, често брже и ефикасније него преко класичних канала. Домаћи и страни медији, као и сами корисници интернета, преузели су улогу преносилаца информација, чиме је почетна предност пучиста, заснована на изненађењу, у кратком року неутралисана. Посебно значајан моменат представљало је обраћање председника Реџеп Тајип Ердоган, који је, користећи мобилни телефон и апликацију FaceTime, успео да се директно обрати јавности. Његов позив грађанима да изађу на улице и супротставе се пучистима брзо је дистрибуиран путем друштвених мрежа и других дигиталних канала. Сlike и снимци грађана који блокирају тенкове и супротстављају се војсци постали су вирални, шаљући снажну поруку како унутар земље, тако и међународној јавности. (Саковић, Терзић, 2018:325). Један правовремени позив који се путем друштвених мрежа масовно проширио је у буквалном значењу преокренуо ситуацију и спречио пуч који је припреман, организован и неуспешно реализован од стране хиљада људи.

Убрзо након тога, друштвене мреже постале су главни канал за изражавање подршке легитимно изабраном руководству. Поред домаће јавности, и бројни међународни актери исказали су подршку властима, што је додатно утицало на ток догађаја. Овај „дигитални

ангажман“ није само информисао грађане, већ их је и мотивисао, оснажио и подстакао на активно учешће у супротстављању пучу. Као резултат тога, велики број грађана организовано је изашао на улице, блокирао кључне саобраћајнице и мостове, чиме је значајно отежано кретање војних јединица и спровођење планираних операција. Масовно дељење ових сцена на интернету додатно је деморалисало пучисте и указало на то да не уживају подршку народа. Суочени са губитком иницијативе и све мањим шансама за успех, многи припадници побуњених снага одлучили су да се предају (Саковић, Терзић, 2018:326).

Овај случај јасно показује да у савременим условима није довољно контролисати само физички простор и институције, већ је неопходно овладати и информационим доменом. Неуспех пуча у Турској указује на значај синхронизације војних и информационих активности, као и на значајну улогу информационог аспекта хибридног деловања као фактора који може пресудно утицати на исход политичких и безбедносних криза.

7.4. Пад Башара ал-Асада у Сирији

Након готово четрнаест година снажног отпора против различитих видова напада, грађанског рата, терористичких активности и страних утицаја, свргавање председника Башар ал-Асад догодило се изненадно и брзо. Главну улогу у томе одиграо је HayatTahriral-Sham, током периода од 27. новембра до 8. децембра 2024. године. Оставком ал-Асада и његовим одласком из земље 8. децембра окончана је 54-годишња владавина породице Асад у Сирији. Овај догађај означавао је преокретну тачку у историји земље и отворио врата сложеним динамикама унутрашње власти, јер је тренутно у рукама разуђене и фрагментиране побуњеничке опозиције, која сада управља државом (Loft, Mills 2024:10).

Поред чисто политичких последица, овај прелазак власти има и јак информациони аспект. Контрола над медијима и друштвеним мрежама одмах након оставке омогућила је новој власти да обликује наратив о променама и да покуша да успостави легитимитет пред домаћом и међународном јавношћу. Уједно, брзина којом је режим свргнут и замењен омогућила је да се смањи потенцијал за даље хаотичне сукобе или интервенције спољних

актера, али истовремено отвара изазове у стабилизацији државе која је деценијама била предмет унутрашњих и спољних напетости.

Најзначајнији пример употребе синтетичког аудио записа у контексту информационог утицаја појавио се у ноћи након свргавања сиријске владе, 8. и 9. децембра 2024. године. Ради се о снимку који је праћен фотографијом Башар ал-Асад, у којем се наводно оглашава монолог свргнутог председника. У запису се износи да ал-Асад предаје дужност председнику Народне скупштине, уз услов да се у року од годину дана организују демократски избори и успостави свеобухватно национално помирење (Bahl, 2024:6). С обзиром на то да је већ било познато да је ал-Асад напустио Сирију, аудио је исте ноћи брзо постао виралан на друштвеним мрежама, подељен више од 200.000 пута (Bahl, 2024:7). Међутим, оно што је изазвало сумњу код јавности није била сама „објава оставке“, већ изненађујуће јавне изјаве у којима се ал-Асад наводно извињава сиријском народу за деловање целе породице, наређује повлачење страних снага и милиција са територије Сирије, као и раскид свих споразума са Русија и Исламска Република Иран што је било у директној супротности са чињеницом да је ал-Асад затражио уточиште у Москви (Woollacott, 2024:12).

Након истраге, утврђено је да је снимак заправо синтетички генерисан већ у септембру 2023. године. Иако је ово откривено тек накнадно, штета је већ била начињена, аудио је подељен стотинама хиљада пута, а велики број корисника је поверио у његову веродостојност. Овај случај илуструје снажан утицај дигиталних медија и хибридних информационих технологија, показујући колико синтетички садржаји могу да манипулишу перцепцијом јавности, посебно у периоду политичке нестабилности.

Од тренутка свргавања Башар ал-Асад, сиријски сајбер простор постао је препун како синтетичких, тако и стварних фотографија из затвора Седнаја. Ови материјали су стварали конфузију међу јавности, представљајући услове у којима се налазе сада ослобођени затвореници ал-Асада у горем светлу него што је то стварно стање (ParsToday 2024). Циљ ове дигиталне кампање био је двострук, наиме с једне стране, настојало се додатно поткопати култ личности Башара ал-Асада и приказати његову репресивну владавину, а с друге стране, креирати симпатије према новој транзиционој власти коју чине

побуњеници. Ова стратегија је имала за циљ да спречи могући повратак ал-Асада на чело државе (Казић, 2025:114).

Најпознатији пример оваквог манипулисаног материјала била је фотографија једног од затвореника, која је привукла највећу пажњу јавности. Међутим, касније је утврђено да је ова слика лажирана и потиче из периода пре свргавања ал-Асада, те нема никакве везе са стварним догађајима након транзиције власти (Woollacott 2024:12). Овај случај јасно илуструје снагу хибридних информационих техника у обликовању јавног мњења и контролисању перцепције реалности у условима политичке нестабилности.

Случај свргавања председника Башар ал-Асад у Сирији јасно илуструје снажан утицај информационог аспекта хибридног ратовања на савремене политичке трансформације. Кроз комбинацију синтетичких аудио записа, лажираних фотографија и других дигиталних садржаја, актери побуњеничке опозиције и сродне групе успели су да обликују јавну перцепцију, доведу до конфузије у јавности и постепено поткопају легитимитет власти ал-Асада. Примена вештачке интелигенције у генерисању медијског садржаја омогућила је брзу ревитализацију старих материјала и њихово прилагођавање актуелним догађајима, што је додатно појачало пропагандни ефекат и убрзало процес политичке трансформације. Друштвене мреже и дигитални медији одиграли су кључну улогу у масовној дистрибуцији овог садржаја, осигуравајући да поруке допру до широког спектра становништва и изазову конкретне реакције, од мобилизације до прихватања нове власти.

Овај пример показује да информациони хибридни напади, ослоњени на савремене технологије и алгоритме за производњу и дистрибуцију садржаја, могу бити критичан инструмент у рушењу или ослабљивању постојећих режима, те да се за капацитети државе за одбрану од истих изузетно ограничени.

7.5. Обојена револуција као завршна фаза хибридних операција

Појам „обојене револуције“ односи се на специфичан облик политичке промене власти који се често посматра као завршна фаза ширег процеса хибридног ратовања. У том контексту, она представља кулминацију дуготрајних и вишеслојних активности усмерених на постепено слабљење постојећег политичког система, са крајњим циљем његове трансформације или потпуног рушења. За разлику од класичних облика сукоба, хибридно деловање се одликује истовременом и координисаном употребом различитих инструмената моћи. То подразумева комбинацију политичких притисака, економских мера, друштвених утицаја, информационих кампања, као и, у одређеним случајевима, ограничених војних активности. Управо та синергија различитих елемената омогућава постепено обликовање јавног мњења, ерозију поверења у институције и стварање услова за масовну мобилизацију становништва.

„Обојена револуција“ се у том смислу јавља као завршни чин оваквог процеса, када већ припремљено друштвено окружење реагује кроз протесте, грађанску непослушност и друге облике колективног деловања. Карактерише је интензивна употреба симбола, медијских наратива и друштвених мрежа, чиме се ствара јасан идентитет покрета и олакшава окупљање ширих друштвених слојева. У овој фази, информациони аспект има посебан значај, јер омогућава брзу координацију активности, ширење порука и јачање утиска легитимности и масовности покрета. Важно је нагласити да „обојене револуције“ не настају изненада, већ су резултат дуготрајног процеса у којем се различитим средствима постепено мењају ставови, вредности и очекивања становништва. Када се достигне одређени ниво незадовољства и мобилизације, долази до преломног тренутка у којем се постојећа власт доводи у питање и, у крајњем исходу, замењује новом политичком структуром. Стога се „обојена револуција“ може разумети као финална фаза хибридних операција тј. тренутак у којем се сви претходно примењени инструменти утицаја материјализују кроз конкретну политичку промену, чиме се остварују стратешки циљеви актера који стоје иза оваквих процеса (Ранчић,Бериша, 2018:4).

У појединим америчким круговима износе се тврдње да су Сједињене Америчке Државе учествовале у организовању чак 64 такозване „обојене“ револуције и различитих

облика политичких преврата широм света. Као примери се наводе „револуција ружа“ у Грузија, „наранџаста револуција“ у Украјина, либанска „револуција кедра“, као и „револуција тулипана“ у Киргистан. Поред тога, у овај контекст се сврставају и политички преврати у Југославија, Кувајт, Либија, Мјанмар, Тибет, Иран, Египат, Тунис и Сирија. Такође се наводи да су слични процеси били планирани и у Молдавија, Монголија, Узбекистан, Еквадор, Боливија и Белорусија (Ранчић,Бериша, 2018:5).

„У информатичком добу, друштвене мреже и виртуелне заједнице надвладавају традиционалне медије и њени учесници су у позицији да пласирају своју идеологију и политику. У медијском систему квантитет се све више разбија новим облицима електронског повезивања најразличитијих друштвених група што доноси нове изазове. Са времени софтвери, креирани за политичко разигравање и усмеравање јавног мњења, могу на друштвеним мрежама, као што су Фејсбук, Твитер, Инстаграм итд., да евидентирају политичке или друштвене ставове и спремност учесника на активизам. Тиме се врши својеврсна регрутација корисника друштвених мрежа, са становишта њиховог односа према политичким темама, личностима, културним и другим вредностима и опредељењима. Уз одговарајућу организацију, оне могу да буду коришћене као значајан фактор у артикулацији политичких ставова, посебно незадовољства или протеста“(Ранчић, Бериша, 2018:7).

У Великој Британији је дошло до формалне институционализације такозваних „интернет ратника“ кроз оснивање „77thBrigade“ јединице британских оружаних снага специјализоване за деловање у информационом простору, посебно на друштвеним мрежама као што је Facebook. Њен основни задатак обухвата вођење пропагандних и психолошких операција у дигиталном окружењу. Паралелно с тим, у британским медијима већ дуже време циркулишу наводи о постојању такозване „фабрике ботова“ повезане са Владимир Путин, у којој ангажовани појединци систематски пишу коментаре и учествују у онлајн дискусијама са циљем утицаја на јавно мњење. У међувремену, Европска унија је развила смернице за супротстављање оваквим облицима утицаја, укључујући документ под називом „Побеђујући у информативном рату“, у којем се, између осталог, наводе индикатори за препознавање такозваних „кремаљских ботова“, попут необично опширних коментара. Додатно, савремени системи за праћење активности на интернету омогућавају идентификацију корисника на основу њиховог понашања на друштвеним мрежама. На

пример, уколико одређени број младих људи у Београд континуирано изражава подршку садржајима који критикују власт, такви подаци могу бити евидентирани и анализирани. На тај начин се формирају базе потенцијално незадовољних појединаца, који могу постати циљна група за будуће политичке активности. У пракси, то значи да појединци могу бити несвесно укључени у шире процесе политичке мобилизације. Кроз појаву харизматичних актера који умеју да артикулишу већ постојеће незадовољство, стварају се предуслови за ширење масовних протеста и друштвених покрета, што представља један од кључних механизма савременог хибридног деловања у информационом простору (Ранчић, Бериша, 2018:8).

Пример Балкана и Србије представља једану од озбиљних хибридних ратова против суверене и независне земље које је вођен од стране оружаних страна западне алијансе (НАТО) предвођене Сједињеним Америчким Државама. Наиме, „спровођење мрежно-центричног ратовања у америчкој војсци, посебно у ваздухополовним снагама, установљено је током кампање против Срба у Босни (што је и званично признато документом Пентагона). На Косову је 1999. године вођен хибридни рат, где су коришћене конвенционалне (НАТО) трупе + илегалне активности Албанаца на Косову (које је обучавала ЦИА) + медијска про паганда и утицај + сајбер напади и активности на интернету, како би се освојили срца и умови људи у Југославији (на основу тако створеног расположења направљен је „Отпор“, па се може чинити да је то било успешно). Сада у Србији постоје огромне мреже неолибералних група и фондација, које финансира Сорос или директно САД, што је такође добар пример хибридне стратегије“ (Ранчић, Бериша, 2018:12).

Такође постоје озбиљне студије које закључују да су политичке промене у Србији које су се десиле чувеног 5. октобра заправо завршни део велике и систематски припремане хибридне операције против тадашње државе. Иако се у појединим тумачењима октобарске промене власти у Београд представљају као спонтани демократски покрет, такву интерпретацију доводе у питање бројни подаци који указују на укљученост званичних структура Сједињене Америчке Државе. Информације о финансијској подршци из иностранства, као и сведочења појединаца попут Роберта Хелвија, пензионисаног пуковника америчке војне обавештајне службе, указују да покрет „отпор“ није настао

искључиво као резултат унутрашњих друштвених процеса. Напротив, према овим наводима, реч је о организацији која је била структурисана и усмерена ка спровођењу активности карактеристичних за специјалне облике деловања, што додатно доводи у питање тезу о њеној потпуној спонтаности. Пуковник истиче да је: „свима морало да буде јасно да иза свега стоји дубоко стратешко планирање, као и операционализација планова са детаљним координатама рада ... Најважнија ствар је напад на такозване стубове власти у које спадају војска, полиција, медији ... То је било јако успешно изведено и управо онако како је испланирано. Једна од најхрабријих и најважнијих момената читаве револуције била је одлука војске да се не меша у догађања на улици. „Отпор“ је водио веома успешну кампању, чији је циљ био да се инфилтрира у војску која је била кључни стуб режима“ (Ранчић, Бериша, 2018:13).

Наведени исказ указује да политичке промене нису биле искључиво резултат спонтаног деловања маса, већ пре свега последица дугорочног и систематског планирања усмереног на кључне носиоце власти. Посебно се истиче значај усмерених активности према институцијама као што су војска, полиција и медији, чије је слабљење или неутрализација била од пресудног значаја за исход догађаја. Одлука војске да се не укључи у дешавања представља један од кључних момената, јер је тиме изостао главни механизам очувања постојећег поретка. Истовремено, кампања усмерена на утицај унутар војних структура показује колико је важна комбинација информационих, психолошких и организационих метода у савременим облицима деловања.

Све наведено потврђује да су овакви процеси карактеристични за хибридни приступ, у којем се кроз координисано деловање на више нивоа од јавног мњења до институција система стварају услови за промену власти без директне употребе силе.

8. Одбрана од хибридох претњи-концепт мреже

Концепт мреже, ослоњен на напредак информационих технологија, постаје једна од најмоћнијих идеја за трансформацију савременог друштва у новом миленијуму. Мрежно друштво, које се све више ослања на нехијерархијске и флексибилне структуре, указује на нови постмодерни приступ организацији и функционисању људских заједница укључујући и сферу оружаних сукоба. Уместо традиционалних ратова, где је војна сила мерена само

физичком моћи и бројем оружја, хибридни тј. мрежни приступ преноси конфликт у више димензија: физичку, информациону, когнитивну, социјалну и правну. Овај приступ омогућава да се битка води и на пољу информација, стратегије и утицаја, не само на терену. Дакле, поље вођења битке као и оружје је већ изабрано, потребно је само припремити се.

Дакле, „мрежа“ представља савремени борбени простор у коме се одвијају кључне стратешке операције, како обавештајног, тако и војног типа, уз пуну медијску, дипломатску, економску и техничку подршку. За разлику од ранијег приступа, где су различите компоненте деловања разматране одвојено, данас се све ове активности посматрају као интегрисани и међусобно повезани елементи једне целине. У оквиру ове хибридне мреже обухваћене су борбене јединице, системи веза, информациона подршка, обликовање јавног мњења, дипломатски актери, социјални и психолошки процеси, обавештајне службе, економска и техничка подршка и иновације. Сви ови делови морају непрестано размењивати информације и координисати активности како би стратегија имала жељени ефекат.

Дакле, против ове хибридне мреже можемо се борити само сопственом мрежом тзв. „одбрамбеном мрежом.“ Стварање ове мреже значи интегрисати систем свих расположивих државних и друштвених елемената у јединствени и непробојни одбрамбени ешалон који ће бити кадар да се одупре наметнутим хибридним нападима кроз детекцију, превенцију и правовремену реакцију. Дакле, да би се ефикасно супротставили хибридним мрежама које обједињују војне, дипломатске, информационе, правне и економске инструменте, кључно је формирати сопствену интегрисану мрежу. Та мрежа мора бити усмерена на детекцију, превенцију и брзу реакцију на хибридне претње које угрожавају државне и друштвене структуре.

Прво, детекција подразумева успостављање система за стално праћење и анализу потенцијалних претњи у свим секторима од сајбер простора, медија и јавног мњења до економских и политичких активности. Овде је кључна улога обавештајних служби које идентификују сумњиве активности, могуће покретање пропагандних кампања или инфилтрацију у институције. Службе врше праћење сајбер простора, медија, рада страних служби и индикаторе потенцијалних хибридних активности и на тај начин омогућавају да

се прецизно зна шта треба заштитити и против чега треба деловати. У оквиру детекције хибридних претњи, посебан значај има офанзивно обавештајно деловање, које подразумева проактивно прикупљање информација изван сопственог информационог простора. Кроз активности усмерене ка иностранству, надлежне службе настоје да благовремено идентификују изворе потенцијалних претњи, њихове намере, капацитете и методе деловања. То укључује инфилтрацију у релевантне мреже, праћење комуникација, анализу страних медијских и дигиталних платформи, као и сарадњу са партнерским обавештајним структурама. Оваквим приступом омогућава се рано откривање пропагандних кампања, сајбер активности и других облика хибридног деловања који могу бити усмерени против државе, чиме се стварају предуслови за правовремено планирање превентивних мера и ефикаснију заштиту националне безбедности.

Превенција има за циљ јачање отпорности државних институција и друштва на хибридне утицаје. То се постиже развојем медијске писмености и едукацијом грађана како би се смањила могућност манипулације, јачањем правног и институционалног оквира за одговор на потенцијалне претње, као и развојем економске и технолошке самосталности која ограничава утицај спољних актера. Превенција је ефикасна само ако је заснована на претходној детекцији, јер се ресурси усмеравају управо тамо где је највећа потреба. Превентивне мере такође обухватају стратешку координацију између различитих државних органа и социјалних структура. У оквиру фазе превенције, рад контраобавештајних служби има кључну улогу у јачању отпорности државе на хибридне претње. Њихове активности нису усмерене само на откривање, већ и на спречавање инфилтрације страних утицаја у институције, медије, економске токове и друштвене структуре. Кроз континуирани надзор и процену ризика, контраобавештајне службе благовремено идентификују рањивости система и предлажу мере за њихово отклањање. Превентивно деловање обухвата и заштиту кључних институција, безбедносне провере кадрова, контролу приступа осетљивим информацијама, као и спречавање покушаја регрутовања од стране страних актера. Поред тога, значајан сегмент представља сарадња са другим државним органима и подизање свести унутар институција о методама хибридног деловања. На тај начин, контраобавештајне службе доприносе изградњи стабилног и отпорног система који је у стању да предупреди и минимизује ефекте потенцијалних претњи.

Реакција подразумева координисано деловање након идентификације претње. Када се претња већ реализује или постане непосредна, примењује се реакција војне, правне, дипломатске, медијске и економске контрамере које неутралишу или смањују ефекат хибридног напада. Војне и полицијске јединице, у сарадњи са обавештајним и контраобавештајним структурама, могу спроводити активности усмерене на неутралисање конкретних претњи, где врхунски обучене специјалне јединице имају кључну улогу. Док медијска и дипломатска контрамера обезбеђују објективно информисање и смањују утицај пропаганде. Истовремено, економски и правни инструменти омогућавају санкције и ограничења према актерима који покушавају да дестабилизују државу. У зависности од процене, некада је најбоља реакција активна пасивност, а некада офанзивна акцију у смислу преноса хибридног деловања на непријатељску територију, групу или институцију која је предходно детектована професионалним обавештајних и контраобавештајним радом. У оквиру фазе реакције, значајну улогу имају високо обучене специјалне јединице, које представљају кључни инструмент државе за брзо и ефикасно неутралисање конкретних хибридних претњи. Њихово деловање је усмерено и на ситуације у којима је дошло до ескалације кризе, било да је реч о терористичким активностима, насилним протестима, покушајима саботаже или другим облицима угрожавања безбедности.

Специјалне јединице су оспособљене за деловање у сложеним и високоризичним условима, често у координацији са обавештајним и контраобавештајним структурама. Њихове активности укључују прецизне интервенције, неутралисање претњи, ослобађање објеката и заштиту кључне инфраструктуре, уз минимизацију колатералних последица. У контексту хибридног ратовања, њихова улога није искључиво војна, већ и стабилизациона, јер својим брзим и одлучним деловањем доприносе очувању јавног реда, враћању институционалне контроле и спречавању даљег ширења кризе. На тај начин, специјалне јединице представљају завршни, али пресудан елемент у систему одбране од хибридних претњи.

Дакле, савремена одбрана од хибридних претњи заснива се на формирању интегрисане одбрамбене мреже која обједињује три кључна елемента: детекцију кроз обавештајни рад, превенцију кроз безбедносне и контраобавештајне активности и реакцију

путем деловање специјалних јединица. Ови сегменти делују синхронизовано и међусобно повезано, чинећи јединствен систем заштите државе и друштва.

Обавештајне службе представљају прву линију одбране, јер кроз офанзивно деловање прикупљају податке о потенцијалним претњама из иностранства, идентификују актере, њихове намере и методе деловања. На основу тих информација омогућава се благовремено уочавање ризика и постављање основа за даље деловање. Контраобавештајне службе надовезују се на овај процес кроз превентивне активности, усмерене на заштиту унутрашњег система. Оне спречавају инфилтрацију, откривају мреже утицаја и јачају отпорност институција и друштва, чиме се умањује могућност да хибридне претње остваре свој ефекат. У ситуацијама када претње ескалирају, специјалне јединице преузимају улогу непосредне реакције. Њихово брзо, прецизно и координисано деловање омогућава неутралисање конкретних облика угрожавања безбедности и стабилизацију ситуације на терену.

Интеграцијом ова три елемента ствара се функционална одбрамбена мрежа способна да благовремено препозна, предупреди и сузбије хибридне претње, обезбеђујући стабилност и очување суверенитета у савременом безбедносном окружењу.

Стварањем густе, непробојне, интегрисане али и не обавезно пирамидално централизоване „челичне меже“ је услов опстанка државног суверенитета у ратовима 21. века. Реализовање принципа одвраћања је могуће искључиво уколико је непријатељу јасно да ће сваки његов напад па био он и хибридни и добро прикривен бити разоткривен и неутралисан. Способност за неутралисање оваквих претњи је уско повезана и са способношћу за наношење истих. Хибридна акција која може бити пропраћена ефикасном хибридном реакцијом првонападнутог може представљати главни принцип у „игри“ очувања стабилности. Развијен обавештајно-безбедносни апарат и високо обучене специјалне јединице уз садејству са припремљеним и освешћеним медијским, економским, правним, дипломатским и цивилним сектором у целини, представља мрежни штит против кога ће се стреле хибридних напада сломити.

9. Закључак

Савремено безбедносно окружење карактерише појава хибридних претњи које комбинују војне и невојне инструменте, укључујући сајбер нападе, дезинформације, економски притисак и политичке манипулације. Анализа војног аспекта показује да се класични модели одбране више не могу посматрати изоловано, већ је неопходна интеграција војних, обавештајно-безбедносних и цивилних капацитета у оквиру концепта тоталне одбране. Прилагођавање оружаних снага новим условима подразумева измену војне доктрине, организационе реформе, модернизацију технике и унапређење технологија за мултидимензионално дејство. Закључујемо да специјалне јединице и обавештајно-безбедносне службе представљају кључне актере у превенцији и реаговању на хибридне претње, јер њихова способност брзог деловања и оперативне флексибилности омогућава минимизирање ризика пре него што ескалирају у озбиљне кризе. Поред тога, јачање цивилно-војне сарадње и развој друштвене отпорности доприносе колективној стабилности и смањују простор за деловање хибридних актера. Дакле, отпорност друштва, у комбинацији са високом војном спремношћу, чини одбрамбени систем Републике Србије способним да се адаптира и реагује на сложене мултидимензионалне претње.

Правни и информациони аспект представљају кључне стубове одбрамбених капацитета државе у условима хибридног ратовања. Док правни оквир обезбеђује институционалну стабилност, легитимитет деловања и механизме за санкционисање хибридних активности, информациони простор постаје главно поље утицаја у коме се обликује јавно мњење и перцепција стварности. Ефикасна одбрана захтева њихову међусобну повезаност, односно способност државе да истовремено регулише и штити информациони простор, уз очување правне сигурности и демократских вредности. Само кроз такав интегрисани приступ могуће је обезбедити отпорност на савремене хибридне претње и очувати суверенитет у сложенем безбедносном окружењу

Сумирајући, ефективан одговор на хибридни рат захтева интегрисани приступ који укључује стратешко планирање, модернизацију оружаних снага, активну улогу специјалних јединица и обавештајно-безбедносних служби, као и укључивање цивилних ресурса. Само тако Република Србија може одржати дугорочну стабилност, безбедност и способност

одвраћања у условима савремених комплексних претњи. Јачање војне спремности, модернизација оружаних снага и улога специјалних јединица, у комбинацији са развојем друштвене отпорности и цивилно-војне сарадње, омогућава држави да ефикасно идентификује, реагује и ублажи ефекте сложених мултидимензионалних претњи. Тако интегрисани приступ не само да одржава стабилност и безбедност, већ и обезбеђује дугорочну способност одвраћања и прилагођавање на динамично безбедносно окружење.

Међутим, сматрамо да постоји ризик да комплексност и бројност укључених актера у концепту тоталне одбране доведе до успоравања одлука и евентуалних административних баријера у ванредним ситуацијама. Такође смо мишљења да је неопходно стално унапређење механизма координације, јасно дефинисање надлежности и обавезна пракса редовних заједничких вежби како би потенцијал хибридних претњи био сведен на намањи могући ниво. Дакле, иако је технолошка модернизација битна, не сме се занемарити значај развоја људских ресурса тј. креативних, обучених и адаптивних кадрова који могу да имплементирају стратегије у стварном времену.

Сумирајући, интегрисани одбрамбени систем тј. „одбрамбена мрежа“ која комбинује војну спремност, специјалне јединице, обавештајно-безбедносне службе и активну улогу цивилног друштва представља најприкладнији одговор на изазове хибридног ратовања. Закључујемо да само стална анализа, евалуација и прилагођавање ових механизма могу обезбедити дугорочну стабилност и истинску способност одвраћања у савременом, сложенем безбедносном окружењу.

10. Литература

Драгишић, З. (2016). *Безбедносни менаџмент*. Службени гласник.

Ђукић, А., Вулетић, Д. (2023). *Организација система одбране према концепту тоталне одбране на примеру Швајцарске, Шведске и Србије*. Међународни проблеми, 75(4), 621–647. <https://doi.org/10.2298/MEDJP2304621D>.

Институт за стратегијска истраживања. (2017). *Хибридно ратовање: Искуства и перспективе*. Министарство одбране Републике Србије.

Јовановић, М. (2017). *Обавештајно-аналитички системи у националној одбрани*. Факултет безбедности.

Казић, Т. (2025). *Дигитална пропаганда и дезинформације генерисане вештачком интелигенцијом: студије случаја израелско-палестинског сукоба и пада Башара ал-Асада у Сирији*. Политика националне безбедности, вол. 28. 1/25, стр 101-122. <https://doi.org/10.5937/pnb28-56408>.

Мијалковић, С. (2010). *О недржавном сектору националног система безбедности*. Страни правни живот бр. 2.

Мијалковић, С. (2018). *Хибридне претње и национална безбедност*. Криминалистичко-полицијски универзитет.

Милошевић, Д. М. (2019). *Хибридни сукоб — постмодерни рат*. Војно дело.

Милошевић, З., & Стојадиновић, М. Друштвене науке и национална безбедност. *Политика националне безбедности*. <https://doi.org/10.5937/pnb26-50574>.

Николић, Н. (2017). *Разматрање иновативности концепта хибридног ратовања*. Војно дело, 67(5).

Поповић, Д. (2018). *Нелинеарна и хибридна ратовања у 21. веку*. Војна академија.

Путник, Н. (2012). *Кибер ратовање* (Докторска дисертација). Факултет безбедности Београд.

Ранчић, И., Бериша, Х. (2018). *Хибридни рат – мит или стварност*. Војно дело. <https://doi.org/10.5937/vojdela1805255R>

Рељановић, М. (2008). *Приватне снаге обезбеђења У: Борба против организованог криминала у Србији*. Институт за упоредно право.

- Република Србија. (2019). *Стратегија националне безбедности Републике Србије*. Службени гласник.
- Саковић, Р., Терзић, М. (2018). *Употреба друштвених мрежа у хибридном ратовању*. Војно дело 7/18.
- Bahl, V. (2024). *Viral audio deepfake falsely claims Bashar al-Assad 'apologised' to Syrian people*. France24.
- Baldwin, D. A. (2020). *Economic statecraft*. Princeton University Press.
- Bartosh, S. (2023). *Military transformation in the hybrid warfare era*. Routledge.
- Coldea, F. (2022). *Intelligence challenges in countering hybrid threats*. National Security and Defense Journal, 23(1).
- Crawford, J. (2013). *State responsibility: The general part*. Cambridge University Press.
- Freedman, L. (2017). *The future of war: A history*. PublicAffairs.
- Gardner Hall. (2015). *Hybrid warfare* (Research Paper No. 123). NATO Defence College.
- Gerasimov, V. (2013). *The value of science is in the foresight*. Military-Industrial Kurier, 8, 1–4.
- Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st century*. Potomac Institute.
- Hoffman, F. G. (2009). *Hybrid warfare and challenges*. Joint Force Quarterly.
- Hoffman, F. G. (2017). *Hybrid warfare and challenges*. Joint Force Quarterly, 52, 34–39.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). *Modernization and cultural change*. American Sociological Review, 65(1), 19–51.
- Kaldor, M. (2012). *New and old wars*. Stanford University Press.
- Keane, J. (2003). *Global civil society?* Cambridge University Press.
- Loft, P., & Mills, C. (2024). *Syria after Assad*. House of Commons Library.
- McCulloh, T., & Johnson, R. (2013). *Hybrid warfare*. JSOU Press.
- Murray, W., & Mansoor, P. (2012). *Hybrid warfare*. Cambridge University Press.
- NATO. (2022). *NATO's approach to countering hybrid threats*.
- Pars Today. (2024). *Social media users' reaction to fake images*.

- Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda*. PublicAffairs.
- Radbruch, G. (1946). *Statutory lawlessness*. South Atlantic Quarterly.
- Shamir, E. (2025). *Hybrid warfare and special operations forces*.
- Tallis, B., Šimečka, M. (2017). *Collective defence in hybrid warfare*.
- Weissmann, M. (2025). *Hybrid threats demand new strategies*.
- Whitsell, A. (2018). *Countering the hybrid threat* (Master's thesis).
- Woollacott, E. (2024). *Fog of war fuels misinformation*. Forbes.

11. Сажетак и кључне речи

Делатност органа државне управе у условима хибридног рата-анализа војног, управног и информационог аспекта

Савремено безбедносно окружење карактерише све учесталија примена хибридног ратовања, које подразумева синхронизовано коришћење војних и невојних инструмената ради остваривања стратешких циљева. У таквим условима, одбрамбени капацитети државе више се не могу посматрати искључиво кроз призму класичне војне моћи, већ као интегрисани систем који обухвата војни, правни и информациони аспект. Овај рад има за циљ да анализира кључне компоненте одбрамбеног система у условима хибридних претњи. Војни аспект разматра улогу оружаних снага, са посебним освртом на адаптацију доктрина, улогу специјалних јединица и обавештано-безбедносних служби као и примену савремених технологија. Правни аспект обухвата нормативни оквир и механизме којима држава регулише и сузбија хибридне активности, укључујући међународно право и унутрашње законодавство али и детектовање прикривеног обавештајног деловања кроз рад НВО и покушаја приватизације науке и образовног система. Информациони аспект анализира улогу медија, друштвених мрежа, пропаганде и вештачке интелигенције у обликовању јавног мњења и дестабилизацији друштва. Посебна пажња посвећена је улози интегрисаног приступа, који подразумева координацију обавештајних, контраобавештајних и специјалних оперативних структура у оквиру јединствене одбрамбене мреже. Рад такође указује на значај детекције, превенције и реакције као кључних фаза у супротстављању хибридним претњама. Закључује се да је за ефикасну одбрану неопходно јачање институционалне отпорности, унапређење правног оквира и развој капацитета за деловање у информационом простору.

Кључне речи: хибридно ратовање, одбрамбени капацитети, војни аспект, правни аспект, информациони аспект.

Summary and key words

The activities of state administration bodies in conditions of hybrid war - analysis of military, administrative and information aspects

The contemporary security environment is increasingly characterized by the use of hybrid warfare, which involves the synchronized application of military and non-military instruments to achieve strategic objectives. In such conditions, a state's defense capabilities can no longer be viewed solely through the lens of traditional military power, but rather as an integrated system encompassing military, legal, and informational aspects. This paper aims to analyze the key components of a state's defense system in the context of hybrid threats. The military aspect examines the role of armed forces, with particular emphasis on doctrinal adaptation, the role of special units, and intelligence and security services, as well as the application of modern technologies. The legal aspect addresses the normative framework and mechanisms through which the state regulates and counteracts hybrid activities, including international law and domestic legislation as well as the detection of covert intelligence activities conducted through NGOs and attempts to influence or appropriate the science and education system. The informational aspect analyzes the role of media, social networks, propaganda, and artificial intelligence in shaping public opinion and destabilizing societies. Special attention is given to the importance of an integrated approach, which implies the coordination of intelligence, counterintelligence, and operational structures within a unified defense network. The paper also highlights detection, prevention, and response as key phases in countering hybrid threats. It concludes that effective defense requires strengthening institutional resilience, improving the legal framework, and developing capabilities for action within the information domain.

Keywords: hybrid warfare, defense capabilities, military aspect, legal aspect, informational aspect.

12. Биографија

Никола Панић рођен је 04.12.1990. године у Лесковцу. Основно образовање стекао је у ОШ. „Јосиф Костић“ у Лесковцу. Потом уписује средњу медицинску школу у Лесковцу и завршава је 2009. године. Академско звање дипломирани официр Војске Србије род пешадија смер менаџмент у одбрани стиче на Војној академији 2013. године у Београду. Исте године добија прво постављење у Зајечару, а након годину дана рада прелази у Београд и наставља рад у Гарди, где остаје пет година. Од 2019. године рад наставља у гарнизону Ниш. Мастер академске студије уписује 2023. године на Правном факултету у Нишу, смер унутрашњи послови. Ожењен и отац једног детета.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Никола Панић

Наслов мастер рада: „Делатност органа државне управе у условима хибридног рата-анализа војног, управног и информационог аспекта”

Ментор: проф. др Милош Прица

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом: „Делатност органа државне управе у условима хибридног рата-анализа војног, управног и информационог аспекта “ пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио ауторска права, нити злоупотребио интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Никола Панић

У Нишу, _____

Потпис аутора
